

Uio • Universitetet i Oslo

På den andre siden

*En analyse av fremstillingen av NS i norske
oversiktsverk om andre verdenskrig*

Heidi-Cathrine Moen

Master i historie for lektorprogrammet

30 studiepoeng

Institutt for arkeologi, konservering og historie

Det humanistiske fakultet

Universitetet i Oslo

Vår 2020

© Heidi-Cathrine Moen

2020

På den andre siden: En analyse av fremstillingen av NS i norske oversiktsverk om andre verdenskrig.

Heidi-Cathrine Moen

<http://www.duo.uio.no>

Forord

Først og fremst må jeg få takke veileder Olav Njølstad ved Det norske Nobelinstitutt, som gjennom det siste året har bidratt med verdifulle innspill. En stor takk rettes også til min biveileder, Ellen Cathrine Lund, for god hjelp med epilogen. Jeg vil også takke mine medstudenter, Mari, Mari, Ingvild og Maren, for mange hyggelige lunsjpauser hvor vi snakket om alt og ingenting. Deres selskap var et stort savn da alt stengte ned.

Sist, men ikke minst, takk til mine foreldre for den gode støtten og tilretteleggingen dere har gitt meg hele veien. Når alt har virket håpløst har dere vært der, og for det vil jeg alltid være takknemlig.

Heidi-Cathrine Moen

Jessheim, juni 2020

Sammendrag

Både under og etter krigen utviklet det seg det som i senere tid av noen historikere har blitt kalt «det norske konsensussyndromet», en nasjonal konsensus hvor den norske befolkningen ble delt inn i to grupper – de som støttet den riktige siden, og de som hadde støttet den gale. De som støttet eller samarbeidet med den tyske okkupasjonsmakten ble utstøtt av dette nasjonale fellesskapet og ble til «de andre». I denne oppgaven undersøker jeg hvordan «de andre» – Nasjonal Samling – har blitt fremstilt i fire norske oversiktsverk om andre verdenskrig utgitt i perioden 1947 til 2018. Felles for disse utgivelsene er at de har hatt som formål å formidle kunnskap og gi en dekkende fremstilling over okkupasjonsårene. Det teoretiske rammeverket undersøkelsen bygger på er kvantitativ og kvalitativ komparasjon ved at verkene sammenliknes ut ifra hvor mye og hva som skrives om Nasjonal Samling.

Funnene viser at når Quisling eller NS-medlemmer omtales er tonen ofte nedlatende og at det er stereotype trekk som fremheves. Dette er mest fremtredende i det første verket, som langt på vei kan leses som et forsøk på å etablere en hegemonisk fremstilling over krigsårene. Det har ført til at senere verk har vært nødt til å posisjonere seg i forhold til denne fremstillingen. Selv om omtalen av NS er mer nøktern og mindre moraliserende i de senere verkene, viser likevel funnene at større avstand til krigen ikke nødvendigvis tilsier mer objektiv og verdinøytral historieskriving. Dessuten opprettholdes NS som en gruppe stående utenfor det nasjonale fellesskapet. Dette henger sammen med at det kollektive minnet om krigen fortsatt står sterkt, og at det fremdeles eksisterer et behov for å si noe om de som sviktet.

Innholdsfortegnelse

FORORD	III
SAMMENDRAG	IV
1. INNLEDNING	1
1.1 PRESENTASJON AV TEMA	1
1.1 PROBLEMSTILLING	1
1.2 PROSJEKTETS RELEVANS.....	2
1.3 TIDLIGERE FORSKNING.....	3
1.4 SENTRALE BEGREPER OG PRESISERINGER.....	4
1.5 NASJONAL SAMLING	6
1.6 INTERNASJONAL KONTEKST/HISTORIOGRAFI	6
1.7 OPPGAVERNS STRUKTUR.....	8
1.8 TEORI OG METODE.....	8
1.8.1 KVALITATIV OG KVANTITATIV KOMPARASJON.....	8
1.8.2 FREMSTILLING, SPRÅK OG OBJEKTIVITET	9
1.8.3 MYTISKE FORTELLINGER – «OSS» OG «DE ANDRE»	10
2. NORGES KRIG	12
2.1 OPPBYGGING.....	12
2.2 FORFATTERNE OG POLITISK KONTEKST.....	12
2.3 NASJONAL SAMLING OG MEDLEMMENE	14
2.4 ANMELDELSER	17
2.5 AVSLUTNING.....	18
3. NORGE I KRIG	19
3.1 OPPBYGGING.....	19
3.2 FORFATTERNE OG POLITISK KONTEKST	20
3.3 NASJONAL SAMLING OG MEDLEMMENE	21
3.4 ANMELDELSER	24
3.5 AVSLUTNING.....	26
4. NORSK KRIGSLEKSIKON 1940-45	27
4.1 OPPBYGGING.....	27
4.2 FORFATTERNE OG POLITISK KONTEKST.....	28
4.3 NASJONAL SAMLING OG MEDLEMMENE	30
4.4 ANMELDELSER	32
4.5 AVSLUTNING.....	34
5. NORGE UNDER ANDRE VERDENSKRIG 1939-1945	35
5.1 OPPBYGGING.....	35
5.2 FORFATTER OG POLITISK KONTEKST	36
5.3 NASJONAL SAMLING OG MEDLEMMENE	38
5.4 ANMELDELSER	40
5.5 AVSLUTNING.....	41
6. DISKUSJON OG KONKLUSJON	42
6.1 ENDRING OG KONTINUITET I FREMSTILLINGEN AV NS	42
6.1.1 KVANTITATIVE FUNN	42
6.1.2 KVALITATIVE FUNN.....	43
6.2 PATRIOTISK MINNEKULTUR OG FORTIDSBEARBEIDELSE	45
7. EPILOG	49
8. BIBLIOGRAFI	56

1. Innledning

1.1 Presentasjon av tema

The function of the historian is akin to that of the painter and not of the photographic camera; to discover and set forth, to single out and stress that which is of the nature of the thing, and not to reproduce indiscriminately all that meets the eye.¹

I en historisk fremstilling vil det være elementer som utelates eller vies mindre oppmerksomhet. Det kan være flere årsaker til nettopp dette – at det ikke er plass, at det anses som mindre relevant eller viktig, eller at det neglisjeres fordi det er ubehagelig å skrive om. Fremstillingen kan også være tendensiøs gjennom bestemte ordvalg og språklige virkemidler. Dette er imidlertid valg den enkelte historikeren foretar seg, enten det gjøres bevisst eller ubevisst. I historieskrivingen om krigen i Norge er Nasjonal Samling et eksempel på et tema som har blitt behandlet på en slik måte.

En slik prioritering henger sammen med at det under krigen utviklet seg en konsensus hvor den norske befolkningen ble delt i to grupper – de som støttet den riktige siden, og de som støttet den gale. De som støttet eller samarbeidet med den tyske okkupasjonsmakten ble utstøtt av dette nasjonale fellesskapet og ble til «de andre». Etterkrigstidens nasjonale narrativ ble spunnet rundt dette motsetningsforholdet, og dermed også historieskrivingen.²

1.1 Problemstilling

Ettersom avstanden i tid til krigen blir større, er ikke krigen lenger bare å anse som fortid, men som en bearbeidet og fortolket fortid. Implikasjonen blir at de prosessene som har ført til at noen historiske hendelser fungerer som referansepunkter for konstruksjonen av en kollektiv identitet – men ikke minst til grunnlag for skam, taushet og stigmatisering – belyses.³ Nasjonal Samling og dets medlemmers sympati med nazismen er et slikt referansepunkt og et tema som i lang tid var skambelagt og som ikke passet inn i narrativet om en nasjon i mostand og «gode nordmenn». Dette gjaldt ikke bare den kollektive oppfatningen om hva krigen var og hva den representerte, men også historieskrivingen om krigen. På bakgrunn av dette blir oppgavens problemstilling følgende: Hvordan har Nasjonal Samling blitt fremstilt i norske oversiktsverk om andre verdenskrig i Norge? Tendenser og utvikling.

¹ Namier, *Avenues of History*, 8.

² Maerz, *Okkupasjonstidens lange skygger*, 8.

³ Lenz og Nilssen, *Fortiden i nåtiden*, 15.

Intensjonen med denne problemstillingen er å studere hvordan «den andre siden» - mer spesifikt Nasjonal Samling (heretter NS) – har blitt omtalt i historieverk utgitt i perioden 1947-2018, og hvorvidt det fremdeles eksisterer en riktig og gal side i historieskrivingen. Dette er imidlertid en nokså vid problemstilling – både tematisk og tidsmessig – og krever dermed spesifisering. Mer bestemt ønsker jeg å se på hvordan omtalen av NS eventuelt har endret seg og hvor nyansert den er. I analysen av disse bøkene ønsker jeg samtidig å se på språkbruk, hvor stor plass NS får i historieverkene og om det er en tydelig tendens i fremstillingen. Tidsperioden som studeres er lang, men gjør det til gjengjeld lettere å se på utviklingstrekk og de større linjene.

For å kunne svare på disse spørsmålene vil fire store, norske historieverk analyseres: *Norges krig*, som kom ut i tre bind mellom 1947 og 1950; *Norge i krig*, utgitt i åtte bind mellom 1984 og 1987; *Norsk krigsleksikon 1940-45*, utgitt i ett bind i 1995; og til slutt *Norge under andre verdenskrig 1939-1945*, utgitt i ett bind i 2018. Mens de tre første er forfattet av flere, er sistnevnte skrevet og redigert av én forfatter, Ole Kristian Grimnes. Likevel har de fire verkene det til felles at de er forfattet eller redigert av faghistorikere, har til hensikt å gi en samlet fremstilling av krigsårene, og at de er tiltenkt og skrevet for et større publikum. Det å bare se på verkene i seg selv vil imidlertid ikke nødvendigvis gi et representativt bilde for hva som har vært det rådende synet på krigen i tiden de ble utgitt. Jeg har derfor også valgt å inkludere oppslag og bokmeldinger i aviser og tidsskrifter som omhandler verkene. Selv om dette kan bidra til å gi et bedre bilde av samtidens meninger og holdninger, er det likevel viktig å erkjenne at bokmeldingene og avisoppslagene i all hovedsak er skrevet av enkeltpersoner og at anmeldelsene gjerne representerer deres subjektive mening om verket.

Funnene ønsker jeg å se i sammenheng med begrepene patriotisk minnekultur og fortidsbearbeidelse, ettersom historieskrivingen kan fortelle noe om hvordan, og i hvilken grad, problematiske sider ved krigen – slik som NS – har blitt anerkjent og bearbeidet.

1.2 Prosjektets relevans

Selv om krigen er et avsluttet kapittel, er ikke minnet eller historieskrivingen om den det. 75 år etter krigens slutt publiseres det stadig nye bøker, artikler og avhandlinger som omhandler krigen. Dette ser en særlig når nye opplysninger om krigen blir kjent. Marte Michelets bok om hjemmefronten fra 2018 er et eksempel på dette. I boken retter Michelet et kritisk blikk mot hjemmefronten – selve definisjonen på «den riktige siden». Reaksjonene og debattene som oppsto i etterkant av utgivelsen illustrerer at det tilsynelatende fremdeles er sider ved

krigen det er mer problematisk å snakke om.⁴ Retter en blikket ut i Europa ser en samtidig at det i land som Polen, Ungarn og Ukraina foregår en problematisk utvikling i fortidsbearbeidelsen ved at myndighetene gjennom sin politikk forsøker å omskrive historien ved å legge lokk på kollaborasjon og antisemittiske holdninger som eksisterte under og etter krigen.⁵ Selv om det politiske landskapet i Norge og Polen er nokså ulikt, belyser likevel dette viktigheten av å rette et mer kritisk blikk på hvem og hva som får lov til å definere hva som får høre med i historien ettersom dette også har implikasjoner for samtidens holdninger og verdier.

1.3 Tidligere forskning

Når det gjelder forskningen på norsk okkupasjonshistorie er dette et stort og veletablert felt, og det er neppe noen annen periode det er skrevet om eller forsket på i samme omfang. Ifølge historiker Øystein Sørensen kan historieskrivingen om krigen karakteriseres av ulike faser, men at et problem som har kjennetegnet mye av forskningen har vært at historieskrivingen har vært farget av historikerens dobbeltrolle som aktør og observatør på samme tid. Mens det fra 1960-tallet var en «allmenn tendens» i okkupasjonsforskningen at motstandsarbeidet fikk mye oppmerksomhet og marginaliserte grupper som NS ble sterkt nedprioritert, førte revisjonismen på 1970- og 80-tallet med seg endringer. I det som blir referert til som «den norske historikerstriden» mellom 1987 og 1990, ble det tatt et mer kritisk oppgjør med historieskrivingen om okkupasjonen, og i debatten ble både bildet av en nasjon i motstand og behandlingen av kollaboratørene kritisk belyst.⁶ Dermed var det først på slutten av 1980-tallet at det ble satt navn på den nasjonale konsensusen, og at det ble satt spørsmålstegn ved den.⁷

I de siste tiårene har feltet beveget seg mer i retning av å utforske og utvikle teorier og begreper knyttet til studiet av spenningsfeltet mellom historie og minne. Tilnærmingen til historiske hendelser ble dermed *refleksiv*, og det handlet ikke lenger bare om å finne ut hva som skjedde under krigen, men like mye å undersøke hvordan fortolkningen og formidlingen av krigen har foregått. Resultatet av denne forskningen har vært en tendens til å revurdere, nyansere eller korrigere de fortellingene om andre verdenskrig som har dominert historiekulturen ikke bare i Norge, men i hele Europa de første tiårene etter krigen. Dette har

⁴ Michelet, *Hva visste hjemmefronten?* 2018.

⁵ Brekke, «Når patriotisme trumfer historien».

⁶ Sørensen, «Forskningen om krigen i Norge. Tradisjonelle og nye perspektiver», 40-58.

⁷ Maerz, *Okkupasjonstidens lange skygger*, 12.

vært en fortelling skrevet innenfor en nasjonal referanseramme og med et fokus på patrioters kamp mot ytre og indre fiender.⁸

I en norsk kontekst ble dette forskningsfeltet særlig etablert med folkloristen og kulturhistorikeren Anne Eriksen og hennes bok, *Det var noe annet under krigen*, hvor hun undersøkte krigen som et *kollektivt minne*.⁹ Et annet sentralt bidrag på dette feltet – og som denne oppgaven er inspirert av – er Synne Corell med sin avhandling om fremstillingen av okkupasjonen fra 2010. Avhandlingens sentrale spørsmål er hvem sin historie som har vært fortalt og hvordan, og hva det er som har fått høre med i historikernes fortellinger om krigen. Historie er ikke absolutt og objektivt, noe Corell mener gjenspeiles i den norske okkupasjonshistorien.¹⁰

1.4 Sentrale begreper og presiseringer

I analysen av de fire historiske verkene kommer jeg til å bruke enkelte begreper som jeg anser for å være fruktbare for å kunne svare på oppgavens problemstilling. Dette er imidlertid begreper som krever presisering og definisjon.

Kollektivt minne

Innenfor historie og minne er et sentralt begrep *kollektivt minne* eller *kollektiv erindring*. Det finnes flere historikere som har anvendt og tolket begrepet, men jeg velger å bruke Anne Eriksens definisjon da denne baserer seg på den norske minnekulturen. Ifølge Eriksen kan det kollektive minnet forstås som en samlebetegnelse for kunnskapen, erfaringene og minnene fra krigen. Ved at individuelle minner og beretninger settes i en større sammenheng, får de større betydning. Dette kan videre påvirke og ha betydning for mennesker som ikke har opplevd tiden det refereres til ved at de er medlemmer av en gruppe hvor en slik kollektivtradisjon finnes. Dette kan også være med på å forklare hvorfor det kollektive minnet om krigen fremdeles synes å stå så sterkt i dag. Det er imidlertid ikke slik at den kollektive tradisjonen er en avgrenset ting – den formes av sosiale forhold.¹¹ Selv om kollektivtradisjonen i større grad overleveres gjennom minnemarkeringer, monumenter og museer, er historikere og forfattere gjennom sine mer akademiske fremstillinger også medlemmer av en kollektivtradisjon.

⁸ Lenz og Nilssen, *Fortiden i nåtiden*, 15.

⁹ Eriksen, *Det var noe annet under krigen*, 9; *Kollektivt minne* som begrep vil defineres i et senere avsnitt.

¹⁰ Corell, *Krigens ettertid*, 12.

¹¹ Eriksen, *Det var noe annet under krigen*, 14.

Patriotisk minnekultur

Minnekulturen etter andre verdenskrig har i stor grad vært innenfor en nasjonal kontekst, noe som har ført til at noen historikere har valgt å kalle den en *patriotisk minnekultur*. Begrepet assosieres gjerne med den belgiske okkupasjonshistorikeren, Pieter Lagrou. Hans bruk av begrepet kan også brukes i en norsk sammenheng ved at det viser til den avgjørende rollen minnene fra okkupasjonsårene hadde i tidligere okkuperte nasjoners gjenoppbygging etter andre verdenskrig. I denne minnekulturen ble det nasjonale fremfor det internasjonale vektlagt, og fokuset var sentrert på den nasjonale ånden, det sterke samholdet og motstanden mot den tyske okkupasjonsmakten. For mange nasjoner var ikke bare okkupasjonen traumatisk, men ydmykende, noe som gjorde behovet for konstruksjonen av en nasjonal, oppbyggende fortelling de kunne leve med nødvendig. Resultatet ble en nasjonal fortelling som virket sterkt samlende og homogeniserende. Som Lagrous studie viser var dette en minnekultur som dominerte i okkuperte land i Europa.¹²

Fortidsbearbeidelse (Vergangenheitsbewältigung)

Etter hvert som krigens fortellinger har blitt revurdert, har samtidig gråsonene ved krigshistorien kommet mer til syne, og med dem temaer det tidligere har vært knyttet stigma rundt. Dette har vært temaer som for mange nasjoner har vært vanskelig å forholde seg til og bearbeide. Begrepet *fortidsbearbeidelse* blir brukt om den prosessen hvor en nasjon eller gruppe gradvis anerkjenner, forsøker å bearbeide eller lærer seg å akseptere problematiske aspekter ved egen fortid. Begrepet er oversatt fra det tyske *vergangenheitsbewältigung* og ble brukt særlig i Tyskland etter andre verdenskrig, men også etter Berlinmurens fall i 1989. Sammenliknet med Tyskland, hadde imidlertid Norge en nokså ulik krigserfaring, men jeg anser likevel dette som et relevant begrep å benytte ettersom det også i en norsk kontekst har vært problematisk å sette lys på vanskelige sider ved egen fortid. Selv om slike sider i større grad har blitt belyst de siste tiårene, er det likevel viktig å ikke bruke begrepet om en prosess som kan avsluttes, men heller som et begrep for kritisk refleksjon over egen historie. Det er dermed ikke den historiske hendelsen begrepet brukes om som er det vesentlige, men heller hvordan oppgjøret med hendelsen foregår.¹³

¹² Lagrou, *The Legacy of Nazi Occupation*, 2-3.

¹³ Maerz, *Okkupasjonstidens lange skygger*, 17-18.

1.5 Nasjonal Samling

Innenfor norsk historieskriving og norsk offentlighet har altså behandlingen av partiet NS vært preget av et ønske om å glemme – om ikke forsøke å unngå – et ubehagelig kapittel i historien. Som Anne Eriksen har konstatert, var ikke bare NS under okkupasjonsårene fienden, de var svikerne som vendte seg bort fra en demokratisk fellesarv som så møysommelig var bygget opp i landet. Under landssvikeroppgjøret ble de dessuten ikke bare svikere, men *landssvikere*, og på den måten bidro oppgjøret til å befeste denne delen av fiendebildet etter okkupasjonen. Til tross for at partiet ble oppløst i 1945 vedvarte dette fiendebildet av NS i etterkrigstidens kollektivtradisjon.¹⁴ Jeg ønsker derfor i neste avsnitt å utdype hva NS var og sto for, og hvorfor det ble gjenstand for avsky og utestengelse i det norske samfunnet – både under og etter krigen.

NS ble stiftet i 1933 og ved valget samme år var oppslutningen om partiet heller dårlig – kun 2,2 prosent av velgerne stemte på partiet.¹⁵ De neste tre årene holdt likevel partiet seg oppe gjennom politiske nykommere, opprettelsen av egen presse og egen landsorganisasjon. Dessuten skjedde det en radikaliseringsprosess av Quisling og medlemmene. En særlig dimensjon av denne radikaliseringsprosessen var partiets overgang til antisemittismen og mer systematisk rasisme. Det er imidlertid viktig å påpeke at ikke dette gjaldt hele partiet. Særlig de kristne medlemmene meldte seg ut i protest mot en slik vending. Stortingsvalget i 1936 ble heller ingen suksess, og nærmest umiddelbart raknet partiet opp og skrumpet mer til en sekt. Bare fire år senere gikk derimot NS fra å være det en må betegne som en ubetydelig sekt til å bli kollaborasjonsparti med Quisling i spissen. Fra å bare ha noen hundre medlemmer ved krigsutbruddet, var det året etter om lag 34 000 medlemmer, før det kulminerte i 1943 med 44 000 medlemmer.¹⁶

1.6 Internasjonal kontekst/historiografi

Selv om oppgavens utgangspunkt er norsk historiografi, er det viktig å ikke se forskningsfeltet på okkupasjonen i isolasjon, men som et felt som er en del av en større internasjonal kontekst. Likevel har krigen, som nevnt av Lagrou, i stor grad vært sett med nasjonale briller. Den norske bearbeidelsen av krigen har ikke vært unik, og en trenger ikke å se lenger enn til Danmark for å finne en fortelling med mange likhetstrekk. Krigsårene forløp seg riktignok nokså annerledes i de to landene, men også i Danmark eksisterte det et behov for å skape en

¹⁴ Eriksen, *Det var noe annet under krigen*, 144.

¹⁵ Njølstad, «NS-medlemmene: Hvem var de?».

¹⁶ Dahl, Hagtvet og Hjeltnes, *Den norske nasjonalsosialismen*, 59-108.

historie de kunne leve med som nasjon etter krigen – en fortelling med fokus på fellesskap og motstand. I likhet med Eriksen har de danske historikerne Claus Bryld og Anette Warring skrevet om okkupasjonsårene som kollektiv erindring, men i en dansk kontekst. De har blant annet påpekt at fortellingen om krigen har hatt en nøkkelrolle i den nasjonale oppbyggingen og danske identiteten etter krigen, og at til tross for forsøk på å utfordre den konsensusen som ble etablert med den, har den ikke blitt erstattet med noen annen konsensus.¹⁷ Et annet sentralt bidrag om den danske okkupasjonstiden er Hans Kirchhoffs bok *Augustoprøret 1943*, hvor han skriver om kollaborasjon og motstand under krigen.¹⁸

I en større europeisk kontekst har arbeidet til belgiske Pieter Lagrou vært spesielt betydningsfullt. I *The Legacy of Nazi Occupation* studerer han komparativt hvordan etterkrigssamfunnene i Belgia, Frankrike og Nederland håndterte årene med tysk okkupasjon etter krigen. Som påpekt, fikk krigen store implikasjoner for landenes selvilde og den nasjonale stoltheten ble gjenreist i form av et patriotisk narrativ med fokus på fellesskap og motstand mot okkupasjonsmakten. Temaer som ikke virket positivt oppbyggende fikk derimot liten eller ingen plass i denne nasjonale fortellingen.¹⁹ Viktig har også arbeidet til Robert Paxton vært, som skrev om Vichy-regimet under krigen. I en fransk kontekst var Vichy-regimet delvis mytebelagt og tabuisert helt frem til slutten av 1960-tallet. Sentrale teser i Paxtons bok er at Vichy-regimet fremholdt en egen politikk og at kollaborasjon med tyskerne ikke var påtvunget, men villet av marskalk Philippe Pétain og hans regjering. Med det som blir referert til som «Paxton-revolusjonen» kom dermed et av de første fremstøtene i å bryte ned mytene og tabuene i Frankrike fra en utenlandsk historiker ved at han plasserte ansvaret for forbryterske handlinger under krigen hos Vichy-regjeringen. Ikke bare brøt denne boken ned myter og tabuer tilknyttet Vichy-regjeringen, men den fikk også implikasjoner for hvordan franske historikere kom til å se på sitt eget lands erfaringer under krigen.²⁰

Et slikt oppgjør med myter og tabuer har i de siste tiårene blitt gjort i flere europeiske land. Dette kan en samtidig se ringvirkninger av i måten norsk okkupasjonshistorie presenteres på i dag. Historiker Susanne Maerz mener at prosessene som har ført til en slik endring, gjerne kan beskrives som transnasjonale. Et eksempel på dette er jødeoppjøret, som

¹⁷ Bryld og Warring, *Besættelsestiden som kollektiv erindring*, 1998.

¹⁸ Kirchhoff, *Augustoprøret 1943*.

¹⁹ Lagrou, *The Legacy of Nazi Occupation*, 1999.

²⁰ Paxton, *Vichy France – Old Guard and New Order 1940-1944*; Fure, «Norsk okkupasjonshistorie. Konsensus, berøringsangst og tabuisering», 41.

Maerz mener ikke ville kommet i gang i Norge uten at lignende oppgjør med historien hadde skjedd i land som Sveits, Tyskland og Sverige.²¹

1.7 Oppgavens struktur

Oppgaven består av seks kapitler. Her i innledningskapitlet vil jeg redegjøre for oppgavens tema og problemstilling, som så settes inn i en større kontekst ved å se på tidligere forskning – både nasjonalt og internasjonalt – og ved å forklare sentrale begreper. Jeg vil også i dette innledningskapitlet redegjøre for det som blir oppgavens teoretiske rammeverk, og de teoretiske og metodiske tilnærmingene som har vært utgangspunkt for analysen av kildematerialet. I kapittel 2 til 5 vil de fire oversiktsverkene analyseres og drøftes, og disse kapitlene vil utgjøre oppgavens hoveddel. Verkene presenteres og analyseres i kronologisk rekkefølge, da intensjonen er å undersøke hva slags utvikling det har vært i historieskrivingen fra de første etterkrigsårene og frem til i dag. I kapittel 6 vil de sentrale funnene bli presentert og diskutert i lys av teori. Avslutningsvis følger en epilog hvor det vil bli drøftet hvordan masteroppgaven er relevant for den nye læreplanen og hvordan den kan brukes i undervisning i skolen.

1.8 Teori og metode

Før de ulike verkene blir presentert og analysert vil jeg først redegjøre for noen viktige teoretiske premisser. *Historie* kan tillegges forskjellige betydninger. Som historiker John Tosh har påpekt, kan ordet referere til hva som faktisk har skjedd i fortiden. Det kan også referere til hvordan denne fortiden fremstilles i historikernes arbeid.²² Det er sistnevnte tolkning av *historie* jeg vil applisere i denne oppgaven. Nedenfor ønsker jeg å redegjøre for teorier og metoder jeg anser som relevante for å kunne svare på problemstillingen.

1.8.1 Kvalitativ og kvantitativ komparasjon

Når fremstillingen av NS skal analyseres og drøftes, vil den metodiske tilnærmingen være komparativ gjennom å studere kvantitative og kvalitative likheter og forskjeller i verkene. Bakgrunnen for en slik metodisk tilnærming er at enhver form for fortolkning, som er en sentral arbeidsmetode i denne oppgaven, krever komparasjon. Hovedsakelig vil komparasjonen være diakron ved at omtalen av NS sammenliknes over en tidsakse for å

²¹ Maerz, *Okkupasjonstidens lange skygger*, 121.

²² Tosh, *The Pursuit of History*, 1.

kunne svare på hva som har forandret seg og hva som er likt.²³ Ved å ha en kvantitativ tilnærming er det mulig å kartlegge hvor mye plass NS får i verkene i relasjon til andre temaer. Dette vil gjøres gjennom å se på antallet sider enten Quisling eller NS nevnes i hvert verk. Unntaket er *Norsk krigsleksikon 1940-45*, hvor det er antall oppslagsord som omhandler Quisling eller NS som vil telles. Hvor mye plass som vies til et tema er med på å reflektere hva historikeren eller forfatteren har ansett å være mest relevant. Hovedvekten vil imidlertid ligge på det kvalitative – altså *hva* det er som skrives om NS. Dette gjelder i stor grad å studere språklige utsagn gjennom teksttolkning. Som Corell nevner, kan vurderingene forfatterne har gjort når de foretar valg om hva som skal være med i den historiske fremstillingen være både bevisste og ubevisste.²⁴ I en kvalitativ tilnærming innebærer det også å tolke meninger. Det er derfor viktig å være bevisst på det faktum at når en historisk tekst blir til, vil den alltid lages av en opphavsmann i en viss sammenheng og i en viss kontekst.²⁵ Når kildematerialet skal tolkes, og særlig språklige utsagn, kan dette tolkes forskjellig avhengig av hvem som leser og hvilke briller en bruker. Jeg er derfor bevisst på at jeg i mine tolkninger av verkene kan lese og tolke ting annerledes enn det som var intendert fra forfatterens side.

1.8.2 Fremstilling, språk og objektivitet

Et historisk filosofisk spørsmål det er uunngåelig å komme utenom når en snakker om historieskriving og -fremstilling, er hvorvidt historie kan være objektivt. Som Knut Kjelstadli påpeker, kan det at en fremstilling er objektiv bety at den er saklig, upartisk og verdifri. Særlig sistnevnte er aktuell i denne sammenhengen da dette innebærer at fremstillingen ikke skal inneholde vurderingen av rett eller galt, av om en handling var ønskelig eller om en person var moralsk høyverdig. En fremstilling som er upartisk, verdifri og ikke tjener noen interesser kan synes mer som et ideal enn en realitet. Som påpekt, vil faktorer som samfunnet, tiden, sosial klasse, kjønn og egne verdier nødvendigvis prege historikeren.²⁶ Ifølge Tosh er dessuten ikke historiske fakta gitt, men valgt. Uavhengig av hvor detaljert et historisk narrativ er, og hvor mye en forfatter ønsker å gjengi fortiden slik den var, er det flere hendelser som utelates og de hendelsene som kommer med ses ofte gjennom øynene til en bestemt deltaker eller gruppe. Et slikt fravær kan gjerne tolkes som at noe er ubehagelig eller at en ønsker å gå

²³ Hundstad, «Komparasjon i historieforskning – metodiske og teoretiske utfordringer».

²⁴ Corell, *Krigens ettertid*, 11.

²⁵ Kjelstadli, *Fortida er ikke hva den en gang var*, 183-184.

²⁶ Kjelstadli, *Fortida er ikke hva den en gang var*, 306.

rundt det. På den måten bestemmes historieskriving like mye av hva som utelates som av hva som kommer med.²⁷

Når en historisk tekst – slik som disse oversiktsverkene er – skal analyseres for å si noe om hva den formidler handler det ikke bare om hva som kommer med eller utelates, men om tekstens språk og form. Gjennom språket og språklige virkemidler tillegges teksten bestemte betydninger. Som nevnt, påvirker historikeren eller forfatterens ståsted det historiske produktet og perspektivet som velges. Dette kan videre legge føringer på den fortellerformen som velges. Hayden White skriver om den historiske teksten som litterært artefakt og trekker paralleller mellom historieteksten og det litterære. For White har det å formidle vært å fortelle, og denne fortellingen formes ved at historikeren bruker litterære virkemidler for å skape en meningsfull fremstilling. Ved hjelp av det som White betegner som *emplotment* forklarer han hvordan ulike typer fortellinger konstrueres. Begrepet viser til hvordan fakta innkodes i en bestemt form for plotstruktur ved å for eksempel beskrive og karakterisere hendelser, handlinger og personer på en bestemt måte, og gjennom tonefall og synsvinkel.²⁸ Etersom okkupasjonsårene er ladet med moralske dilemmaer, protagonister og antagonister, kan en slik tilnærming avdekke om disse ilegges bestemte karakteristikk eller betydning i verkene.

1.8.3 Mytiske fortellinger – «oss» og «de andre»

Tekstene i oversiktsverkene kan med dette teoretiske utgangspunktet forstås som fortellinger med en viss narrativitet i seg. Ifølge Anne Eriksen kan dessuten fortellingen om krigsårene leses både som en *realistisk* og *mytisk* fortelling. Et fremtredende trekk i mye av krigslitteraturen er forsøket på å skrive en realistisk fortelling gjennom å gi et mest mulig sannferdig bilde av hva som virkelig hendte. Likevel er det det mytiske aspektet som er viktig for å forstå kollektivtradisjonen som en bærende fortelling i norsk kultur. Når historien regnes som et eget kulturelt uttrykk, kan den ifølge Eriksen på samme tid leses som en myte – altså en fortelling med betydning som viser ut over seg selv. Utover å bety fortelling, kan samtidig *myte* brukes for å beskrive en type ytring. I denne forstanden av ordet kan dette knyttes til kollektivtradisjonen om krigen i hvordan fortellingene, bildene og talemåten ikke bare er «seg selv», men har blitt formidlere av mytiske fortellinger.²⁹ Når krigshistorien har blitt til et slikt kulturelt uttrykk, har det i den sammenhengen blitt skapt nasjonale kollektive identiteter

²⁷ Tosh, *The Pursuit of History*, 171-172.

²⁸ White, *Historie og fortelling*, overs. Risvik og Risvik, 7, 16.

²⁹ Eriksen, *Det var noe annet under krigen*, 16-17.

gjennom å ekskludere enkelte grupper eller personer fra det nasjonale fellesskapet. Det vil si at i denne mytiske fortellingen er det noen som har blitt gjort til nasjonens «andre».³⁰ NS er et eksempel på en slik gruppe, og i analysen ønsker jeg å studere hvordan dette skjer gjennom hva som inkluderes, språk og fortellermåte.

³⁰ Corell, *Krigens ettertid*, 26.

2. Norges krig

Jeg vil i dette kapitlet analysere det første oversiktsverket om okkupasjonsårene som ble gitt ut etter krigen: *Norges krig*. Som oversiktsverk må en anta at forfatterne har hatt som ambisjon om å gi en dekkende fremstilling av krigsårene. Intensjonen er å studere hvorvidt – og i så fall hvordan – verkets oppbygning, forfattere og språklig bruk påvirker fremstillingen av NS. Ingen historiske verk skrives imidlertid i isolasjon, og kapitlet vil derfor inkludere diskursen og debatten som preget utgivelsen i form av anmeldelser og avisoppslag.

2.1 Oppbygging

Når det gjelder verkets oppbygning, består *Norges krig* av tre bind. Bindene er ordnet kronologisk, slik at det første bindet starter med opptakten til krigen og kampene som ble utkjempet i ulike deler av landet ved krigsutbruddet. Mens bind I i all hovedsak er rettet mot det militære aspektet ved krigen, er det i bind II den politiske siden ved krigen fokuset ligger på. Dette vises gjennom kapitler om norsk utenrikspolitikk under krigen, flyktningssamfunnet som oppsto i Sverige, samt tiden under Administrasjonsrådet. I det siste kapitlet i boken, under tittelen: «Det store fremstøt», er det tiden etter at Terboven 25. september 1940 forbød alle andre partier enn NS, og frem til Quisling ble ministerpresident i 1942 som behandles. I verkets siste bind er det hjemmefronten som er det klare fokuspunktet. Kapitlene er delt inn i de ulike delene av dette hjemmefrontsapparatet – Milorg, Hjemmefrontens ledelse, idrettsfronten, kirkens kamp, skolen, politiet og den illegale pressen. Avslutningsvis er det frigjøringen av Finnmark og freden i 1945 som drøftes. De tre bindene utgjør i så måte en delvis tematisk og kronologisk fortelling om veien fra krig til fred.

2.2 Forfatterne og politisk kontekst

Som påpekt i forrige kapittel, er det flere faktorer som kan påvirke hvordan en historisk hendelse blir fremstilt. Utover det språklige må en ta i vurdering identiteten og bakgrunnen til forfatterne, tiltenkt publikum og kulturelle holdninger på den tiden. På den måten er enhver historisk tekst situert i en spesifikk historisk kontekst. Det er derfor vel så viktig å se på denne konteksten, da den kan ha noe å si for hvordan forfatternes politiske og estetiske preferanse formes, og dermed hvordan den endelige historiske fremstillingen blir.³¹ På bakgrunn av dette

³¹ Tosh, *The Pursuit of History*, 195, 198.

vil det i denne delen redegjøres for hvem forfatterne var og hvordan det historiske landskapet så ut i perioden *Norges krig* ble utgitt.

Norges krig skiller seg ut fra de andre verkene ved at flere av forfatterne selv hadde vært aktører og hatt sentrale posisjoner i krigsårene – alt i fra hærsjefer, til politiinspektører og ministre. Dessuten er sentrale navn som Einar Gerhardsen og Jens Christian Hauge blant annet å finne i listen blant bidragsyterne. Som Synne Corell påpeker, synes de fleste av disse forfatterne å ha blitt inkludert på bakgrunn av deres ansvarsområde og arbeidsoppgaver under krigen, og at dette har gjort de kvalifisert til å skrive om dette i oversiktsverket.³² Et slikt arsenal av fremtredende personer som medredaktører eller -forfattere, gjør spesielt denne utgivelsen interessant å studere i relasjon til fremstillingen av NS, da flere av forfatterne var viktige aktører i det illegale motstandsarbeidet under krigen. Hovedredaktøren for *Norges krig*, Sverre Steen, var imidlertid faghistoriker og jobbet som professor i historie ved Universitetet i Oslo. Steen var, og er, et viktig navn innenfor norsk okkupasjonshistorie. Ifølge Øystein Sørensen, var historieskrivingen om krigen under Steen preget av en forbausende åpenhet og bredde hva gjaldt valg av tema og perspektiv, tatt i betraktning at flere av historikerne selv hadde deltatt i krigen.³³ Det bør likevel problematiseres at disse forfatterne både bevisst og ubevisst var farget av sin tid og bakgrunn, og at selv om dette ikke nødvendigvis skinner gjennom i valg av tema, kan det ha påvirket måten ting fremstilles på.

Årene *Norges krig* ble utgitt refereres ofte til som «smertetiden». Landet hadde et akutt behov for å gjenoppbygges både når det gjaldt det fysiske, men ikke minst det psykiske. Særlig det psykiske aspektet førte til et behov for å skape og søke en felles nasjonal plattform som grunnlag for gjenoppbygging, og å felle dommer. Det var særlig tre debatter og oppgjør som var viktig i denne tiden: det militære, politiske og rettslige. Sistnevnte oppgjør var særlig konsentrert omkring NS, noe som også ga rettssakene preg av å være et oppgjør med den norske nazismen. Ettersom en valgte å definere selv passivt medlemskap som «bistand til fienden», ble dette et stort breddeoppgjør.³⁴ Når det gjelder den politiske debatten hadde norske myndigheter etter krigens slutt behov for å legitimere sitt styre og den innsatsen som hadde blitt gjort etter krigen.³⁵ Landet fikk en samlingsregjering med Einar Gerhardsen og Det norske Arbeiderparti (DNA) i spissen. Enkelte av forfatterne av *Norges krig* var derfor ikke bare tidligere Hjemmefrontledere, men også sentrale politikere i det regjerende partiet i

³² Corell, *Krigens ettertid*, 46-47.

³³ Sørensen, «Forskningen om krigen i Norge», 40-58.

³⁴ Eriksen, *Det var noe annet under krigen*, 167.

³⁵ Larsen, *I krigens kjølvann*, 22-29.

etterkrigstiden.³⁶ En slik politisk bakgrunn kan derfor ha hatt innvirkning på både fremstilling og tematisk fokus i verket.

2.3 Nasjonal Samling og medlemmene

Rent kvantitativt får NS liten plass i de tre bindene på totalt 2400 sider. I det første bindet blir Quisling eller NS kun omtalt på åtte av om lag 800 sider. Dette er en svært lav andel, men kan samtidig forklares ut ifra det tematiske fokuset i bindet. I bind II er dette tallet høyere: 185 av ca. 734 sider. De fleste av disse omtalene kommer i kapitlet skrevet av Magne Skodvin, «Det store fremstøt». I det siste bindet utgjør antall sider om Quisling eller NS 168 av totalt 824 sider. Ut ifra disse tallene er derfor plassen NS får i verket nokså liten og kan vitne om at forfatterne anså andre aktører eller aspekter ved krigen som viktigere og mer relevant. Av de problemstillingene og temaene som angår NS, ligger fokuset hovedsakelig på opptakten til Quislings maktovertakelse og nyordningen som fulgte. Selv om det er Quisling som i størst grad blir omtalt, vies det også ganske stor plass til medlemmene av det kommissariske riksrådet. Mer alminnelige medlemmer får derimot lite plass og nevnes hovedsakelig når årsaker til innmeldinger blir diskutert.

Å stadfeste hvor stor plass NS får i oversiktsverket kan si noe om hvor fokuset til forfatterne lå og hva de anså som mest relevant å inkludere. Når NS først får plass, er det samtidig viktig å se på det kvalitative – *hva og hvordan* det står skrevet om NS. En mer generell tendens er at Quisling og medlemmene av NS ikke bare er på feil side, men at de står utenfor det nasjonale fellesskapet med sine verdier. Mest tydelig kommer dette frem gjennom karakteristikken av enkeltpersoner – og i dette tilfellet står Vidkun Quisling i en særstilling.³⁷ Gjennomgående i kapitlet er det en negativ og ofte nedlatende tendens i omtalen av Quisling, og det dannes et bilde av en person som overvurderer egne ferdigheter og innflytelse – både i Norge og Tyskland. Dette kommer til uttrykk nokså tidlig i kapitlet hvor Quisling beskrives på følgende måte:

Som partifører kunne Quisling trekke i trådene og gripe inn når det passet han, og han hadde sikkert overdrevne forestillinger om sin posisjon. Det spørres om han noensinne ble helt klar over hvor skrøpelig stoff NS alt i alt var gjort av – om han ikke lot seg imponere av selve organisasjonsskjemaet og manglet den virkelighetssans som skulle til for å erkjenne at kadrene var tomme eller for en stor del ble fylt av medløpere eller mindreverdige.³⁸

³⁶ Corell, *Krigens ettertid*, 48, 78.

³⁷ Corell, *Krigens ettertid*, 98.

³⁸ Skodvin, «Det store fremstøt», 581.

I denne beskrivelsen kommer ikke bare Quislings høye tanker om seg selv til syne, men også hans mangel på virkelighetsans. Dessuten rammes medlemmene av NS for øvrig, hvor det insinueres at medlemsmassen og deres egenskaper ikke er særlig imponerende. Videre er det hovedsakelig negative attributter Quisling, men også flere av de kommissariske statsrådene, gis. Under et bilde av Quisling beskrives han som en «tung og sen vasall» og sammenliknes med en «elefant i et glassmagasin».39 Sistnevnte er for øvrig en sammenlikning som gjentas flere ganger. Om justisministeren, Sverre Riisnæs, vektlegges det at han følte seg stor og at han brukte stillingen til å opphøye sin «forholdsvis ubetydelige person». En av Quislings viktigste støttespillere, Ragnar Skancke, beskrives som «ingen sterk mann».40 I disse beskrivelsene synes Quisling og hans støttespillere å forsøkes og gjøres mindre og mer ubetydelige gjennom å fokusere på mindre maskuline trekk.

Ved å sammenlikne beskrivelsene av NS-medlemmene med medlemmene fra hjemmefronten, kommer et tydelig skille frem. I skildringen av Hjemmefrontens ledelse, står det for eksempel at Tore Gjelsvik og Alf Sanengen ledet arbeidet med «eminent dyktighet, enestående energi og kampvilje».41 Om Gunnar Sønsteby brukes ord som «pen» og «uskyldig».42 Videre, under et bilde av en «Lingegutt» fra hjemmestyrkene, står følgende bildetekst: «Slik så de ut: unge, sterke, harde og uredde karer, hvis tilstedeværelse og opptreden hadde en psykologisk virkning som mange steder kunne bety like meget som det de lærte fra seg av militære ferdigheter og kunnskaper.»43 Kontrasten mellom disse beskrivelsene og de av Quisling og andre kommissariske statsråder er stor. Mens sistnevnte beskrives som lite imponerende, ubetydelige og lite maskuline, blir medlemmer av motstanden en slags maskulin motpol hvor det nærmest utelukkende fokuseres på positive trekk.

Et annet aspekt ved fremstillingen er en objektgjøring av personene som omtales. Under et bilde av Quisling sammen med Hitler skriver Skodvin: «Quisling foran sitt store forbilde. Hva den tyske voldsherskeren innerst inne mente om sitt norske redskap, får vel aldri verden vite; men særlig høyt vurderte han det neppe.»44 Utover antagelsen om at Hitler neppe kan ha hatt høye tanker om Quisling, omtales han som et redskap. Også Karl Marthinsen, sjef for Statspolitiet, beskrives som «et av tyskernes hensynsløseste og farligste redskap».45 Videre beskrives Jonas Lie, som ledet Germanske SS Norge fra 1941, som en type nazistene

39 Skodvin, «Det store fremstøt», 592.

40 Skodvin, «Det store fremstøt», 598.

41 Christensen, «Hjemmefrontens ledelse», 371.

42 Sivertsen, «Hjemmestyrkene», 696.

43 Sivertsen, «Hjemmestyrkene», 685.

44 Skodvin, «Det store fremstøt», 579.

45 Skodvin, «Det store fremstøt», 723.

kunne bruke.⁴⁶ Som Knut Kjelstadli påpeker, har alle ord et assosiativt felt rundt seg, og at det derfor kleber verdier ved de fleste termer. Språk kan objektivere i en mer negativ forstand, slik at når det fokuseres på negative trekk ved NS-medlemmene, bidrar også dette til å gjøre de til objekter.⁴⁷ Gjennom disse språklige konstruksjonene mister de i så måte sin handlekraft og reduseres til gjenstander andre kan bruke.

Så langt har fokuset i størst grad vært på omtalen av Quisling og de kommissariske statsrådene, men også de øvrige medlemmene i NS får en lite hederlig omtale når de først nevnes. Magne Skodvin setter særlig spørsmål ved deres incentiv for å melde seg inn i partiet og synes det er vanskelig å forstå hva som gjorde at de var så misfornøyde med samfunnet at de valgte veien inn i et slikt parti med slike verdier. Veien inn til NS beskriver Skodvin som brulagt med mye vondt – alt i fra: «skuffet ærgjerrighet, venneløshet, mislykte ekteskap, mangel på evnen til å være lykkelig, uforløste evner, innefrossen handlekraft – men også misunnelse, menneskeforakt, hat og maktsyke.»⁴⁸ Skodvin påpeker til og med at noen av medlemmene hadde hatt engelsksyke og St. Veitsdans (Huntingtons sykdom) som barn og at det «hadde alltid vært noe rart med dem».⁴⁹ Fokuset ligger altså på medlemmenes fysiske og psykiske brister og at dette – fremfor ideologiske eller politiske interesser og verdier – måtte være årsakene til at folk meldte seg inn.

Fokuset på det psykologiske er særlig noe som går igjen. Om Jonas Lie skriver Skodvin at han kunne være «grusom på den kalde matter-of-fact-måten» og at «den som en gang skal tegne hans karakter, må også ta psykiatrien til hjelp.»⁵⁰ Særlig i årene etter krigen vokste sosialpsykologien stadig mer frem. Som Nils Johan Lavik påpeker, satt mange etter krigen igjen med en følelse av at nazismen hadde vært en form for galskap, og psykiatere forsøkte å kartlegge de mer dype årsakene til nazismens fremvekst. For dem ble nazismen vurdert som en psykisk forstyrrelse eller mental svakhet, og at dersom en kunne finne hvor denne ubalansen kom fra, kunne en også fjerne nazismen som problem. Det ble derfor både i faglitteraturen og skjønnlitteraturen en økt interesse for å undersøke de psykologiske forutsetningene for hva en hadde vært vitne til.⁵¹ Ut ifra Skodvin – og andre forfattere som skriver om NS i *Norges krig* – sine beskrivelser og bemerkninger, kan det synes som at også disse var påvirket av et slikt fokus.

⁴⁶ Skodvin, «Det store fremstøt», 592.

⁴⁷ Kjelstadli, *Fortida er ikke hva den en gang var*, 313.

⁴⁸ Skodvin, «Det store fremstøt», 676.

⁴⁹ Skodvin, «Det store fremstøt», 676.

⁵⁰ Skodvin, «Det store fremstøt», 592.

⁵¹ Lavik, «Psykiatrien og den annen verdenskrig – refleksjon femti år etter», 80-90.

2.4 Anmeldelser

For å få en mer fruktbar analyse og avdekke hvorvidt en kan snakke om en patriotisk minnekultur ellers i samfunnet, er det nødvendig å også undersøke mottakelsen av *Norges krig*. Dette vil i all hovedsak omfatte avisomtaler og bokmeldinger i tidsskrift. Som nevnt innledningsvis, vil ikke nødvendigvis et utvalg anmeldelser være representativt for den norske opinion, men det kan likevel avdekke om det fantes en tendens.

Norges krig ble anmeldt fortløpende etter hvert som bindene ble utgitt, og dekningen var nokså bred. Noe som går igjen i flere av anmeldelsene er hvor etterlengtet en slik samlet fremstilling over krigsårene var. Majoriteten av anmelderne virker imponert over hvor raskt et slikt «storverk» har kommet på plass etter krigen, men det er samtidig en anmelder som problematiserer dette: «En slik beretning vil lett bli ‘historie’ altfor tidlig. Den vil lett gå ensidig i favør til den ene part. Og en må frykte at det som blir skrevet nå, lett vil bli en førstehånds-dom, og så få innvirkning på en eventuell rettslig gransking senere.»⁵² Her kan det synes som om anmelderen retter et mer kritisk blikk på tidspunktet for publiseringen sett i lys av rettsoppgjøret som pågikk samtidig. Antar en at «den ene part» viser til de som sto på den riktige siden, kan det nærmest tolkes som om anmelderen opplever det som problematisk at fremstillingen går i deres favør. Dette betyr imidlertid ikke at anmelderen er noe mindre kritisk til Quisling sin rolle og skyld: «Nedslående er det å se hvor stor skyld våre egne forredere Quisling og Hagelin hadde i at Hitler bestemte seg for å gå mot Norge. Deres skyld her var ikke liten.»⁵³ Selv om dette utsagnet er nokså verdiladet gjennom anmelderens bruk av ord som «forreder», er det viktig å ta i betraktning at Quisling på dette tidspunktet var dømt og henrettet for høyforræderi.

En annen tendens i anmeldelsene er lovord om forfatterne i *Norges krig*. Sverre Steen beskrives i flere aviser som «en av våre fremste historikere» og redaksjonskomiteen som «våre første autoriteter på de områder verket behandler.»⁵⁴ Anmelderen i VG skriver følgende om forfatterne: «Redaksjonskomité og medarbeiderlistene er et kapittel for seg. Der ser ut til at forlaget har fått med seg de fleste av de navn som kan tenkes å ha noen betydning i forbindelse med et litterært foretagende som dette.»⁵⁵ Disse uttalelsene vitner om at forfatternes identitet og status gir verket en slags autoritet og at dette i seg selv gjør det til en form for hegemonisk fremstilling. Likevel er det en anmelder i et militært tidsskrift som

⁵² *Firda*, «Norges krig 1940-1945».

⁵³ *Firda*, «Norges krig 1940-1945».

⁵⁴ *Tidens Krav*, «Det store verket om Norges krig».

⁵⁵ VG, «Storverket om Norges krig er kommet».

belyser hvordan forfatternes dobbeltrolle og nærhet til hendelsene kan være utfordrende: «Det kildemateriale som foreligger som grunnlag for arbeidet er således ikke tilfredsstillende ut fra et strengt vitenskapelig krav. Det består nemlig for den overveiende del av ‘rapporter’ fra krigsdeltagere.»⁵⁶ Anmelderen var selv historiker og selv om han også i bokmeldingen presiserer at han ikke reiser tvil ved forfatternes evne til å være objektive, mener han likevel at fremstillingene i mange tilfeller ofte vil være subjektivt preget.⁵⁷ I en fremstilling som bærer et subjektivt preg, medfører dette gjerne at den ikke er upartisk og fri for verdier. Studerer en anmeldelsene i sin helhet, er en tydelig tendens at disse er positive, og at de reiser få eller ingen kritiske spørsmål til verkets innhold og fokus. En kan derfor anta at de støttet opp om den konsensusen som hadde blitt etablert i krigsårene.

2.5 Avslutning

Norges krig står i en særstilling ved at verket ble skrevet av historikere og forfattere som selv hadde opplevd eller vært aktører under krigen, og at denne statusen medførte at verket ble stående som en standardsetter for fremstillingen av krigen.⁵⁸ Når det gjelder fremstillingen av NS, er det en beskjeden plass de får i oversiktsverket, og når de først omtales er ofte tonen nedlatende og gjerne moraliserende. I alt representerer de tre bindene en narrativ fortelling med protagonister og antagonister. Dette kommer særlig til syne i de kontrasterende karakteristikkene av menn fra hjemmefronten og medlemmer av NS. Ifølge Hayden White kan en være sikker på at der det finnes narrativitet i en fremstilling av historiske hendelser, vil det også finnes moral eller moraliserende tvang.⁵⁹ En slik moralisering er spesielt fremtredende når årsaker til innmelding i partiet diskuteres.

⁵⁶ Schiøtz, «Norges krig 1940-1945», 440.

⁵⁷ Schiøtz, «Norges krig 1940-1945», 441.

⁵⁸ Larsen, *I krigens kjølvann*, 13.

⁵⁹ White, *Historie og fortelling*, 82.

3. Norge i krig

Mens *Norges krig* ble skrevet av forfattere som selv hadde opplevd krigen og skrevet ut fra posisjonen som deltakere og øyenvitner, er *Norge i krig* hovedsakelig forfattet av etterkrigsgenerasjonen, som har måttet anlegge et mer tilbakeskuende perspektiv på krigsårene og ta i bruk et annet kildemateriale. Oversiktsverket, som ble utgitt i årene mellom 1984 og 1987, er derfor ikke basert på «rapporter» fra krigsdeltakerne, slik som i *Norges krig*. I likhet med kapittel 2, vil jeg i dette kapitlet studere hvordan NS fremstilles, og ettersom det er skrevet av andre forfattere og i en ulik historisk kontekst, studere hvorvidt det har funnet sted en endring i denne fremstillingen.

3.1 Oppbygging

Mens *Norges krig* utkom i tre bind, er *Norge i krig* delt inn i åtte. Bindene har en viss kronologisk inndeling ved at det første og siste bindet omhandler henholdsvis krigsutbruddet og avslutningen på krigen. Samtidig er det et tematisk fokus i hvert bind som konsentrerer seg om ulike sider ved krigen. Det første bindet, *Overfall*, tar i all hovedsak for seg opptakten til 9. april både innenfor og utenfor landets grenser og selve krigsutbruddet med det påfølgende felttoget. Bind 2, *Nyordning*, handler om riksrådsforhandlingene i 1940 og nyordningen i form av utnevnelsen av de kommissariske riksrådene og oppløsningen av alle politiske partier med unntak av NS. I det tredje bindet, *Verdenskrig*, ligger fokuset på det internasjonale med temaer som jødeaksjonen, krigen i Arktis og kampen mot bolsjevismen. I bind 4, *Holdningskamp*, er det igjen det nasjonale som er i fokus og handler blant annet om Quisling i statsråd og kirkens og skolens motstand mot NS. I *Hverdagsliv*, bind 5, er det det sosiale og sivile livet under krigen som blir belyst. Her gis det innblikk i hvordan rasjonering, sensur og propaganda gikk ut over folk. I bind 6, *Hjemmefront*, rettes fokuset mot de første fasene av motstanden ved krigsutbruddet og gjennom krigsårene. I bind 7, *Utefront*, rettes igjen blikket utover og på regjeringen i eksil, militære styrker i utlandet og nordmenn i Sverige og Storbritannia. I siste bind, *Frigjøring*, følger avslutningen på krigen med frigjøringen av Finnmark og resten av landet, samt fredsdagene.⁶⁰ Selv om fokuset er skiftende mellom kronologisk og tematisk utgjør likevel de åtte bindene en fortelling med en nokså utpreget tredelt struktur med fasene *overfall – okkupasjon – frigjøring*.⁶¹

⁶⁰ Corell, *Krigens ettertid*, 109-110.

⁶¹ Eriksen, *Det var noe annet under krigen*, 31.

3.2 Forfatterne og politisk kontekst

Som påpekt innledningsvis, var flertallet av forfatterne bak *Norge i krig* faghistorikere. Dette gjaldt også verkets hovedredaktør, Magne Skodvin, som var professor ved Universitetet i Oslo ved utgivelsen. I ettertid har Skodvin, og det som refereres til som «Skodvin-skolen», blitt kritisert av revisjonistiske historikere som Øystein Sørensen og Hans Fredrik Dahl for å ha hatt for mye fokus på motstandsarbeidet og ellers en tematisk, metodisk og ideologisk innsnevring i historieskrivingen.⁶² Denne debatten vil bli nærmere belyst i et senere kapittel. Det at majoriteten av forfatterne av *Norge i krig* var faghistorikere kan si noe om hva hovedformålet bak utgivelsen var – som i Skodvins egne ord var å gi en samlet fremstilling av krigen som skulle være lett å lese, men som ikke gikk på akkord med de faglige-historiske kvalitetskravene. Verket skulle være en motvekt til «underholdningsindustrien».⁶³ I likhet med forfatterne av *Norges krig* gir forfatterne her, med sin status og faglige bakgrunn, en viss form for autoritet til verket. Noe som imidlertid bør bemerkes, og som Corell også har påpekt, er at initiativet til utgivelsen ble tatt av forlaget, Aschehoug. Dermed var det forlaget som tok kontakt med aktuelle forfattere de ønsket å ha med på utgivelsen. Dette er relevant fordi det kan si noe om hva slags profil og kvaliteter forlaget ønsket at forfatterne skulle ha og dermed hva som kom til å bli vektlagt i verket.⁶⁴

Hva preget så den politiske og historiske konteksten? Til forskjell fra tidligere, ble mediene stadig sterkere pådrivere og medspillere utover 1980-årene. Nokså kontroversielt valgte statskanalen, *NRK*, i 1982 å sende serien *Under Solkorsets tegn*.⁶⁵ I serien ble partiet NS og dets historie presentert, og mens serien inneholdt dokumentar-materiale fra stiftelsen og frem til landssvikoppjøret, var store deler av serien viet til intervjuer med tidligere NS-medlemmer. NS fikk plutselig et menneskelig ansikt idet tidligere medlemmer fikk dele sine personlige erfaringer og opplevelser på landsdekkende fjernsyn. I intervjuene la de særlig vekt på idealistiske og patriotiske motiver de hadde hatt for å melde seg inn, og egen uvitenhet hva gjaldt jødeforfølgelsene. Serien skapte sterke reaksjoner og stor debatt. Mange mente det ikke bare var et skjønmalende og skjevt bilde som ble dannet av NS, men også et usant et – det var ikke sånn det «egentlig var» under krigen. En hovedinnvending mot serien var at ungdommene kom til å ta skade av den, og det ble reist spørsmål hvorvidt det var rett av *NRK* å sende serien. Noen mente det eneste riktige var å lage en ny serie som fremstilte

⁶² Sørensen, «Forskningen om krigen i Norge», 40-58.

⁶³ Skodvin, «Forord», uten sidetall.

⁶⁴ Corell, *Krigens ettertid*, 113.

⁶⁵ Larsen, *I krigens kjølvann*, 25.

krigen slik den egentlig var og flere fra «den riktige siden» ønsket å være med. Det interessante ved denne debatten og kritikken er at den ikke bare sier noe om serien, men viser hvordan kollektivtradisjonen fungerer som tolkningsramme.⁶⁶ En må ta i betraktning at forfatterne av *Norge i krig* også var en del av denne kollektivtradisjonen.

3.3 Nasjonal Samling og medlemmene

Når det gjelder den kvantitative fremstillingen av NS, får de nokså stor plass i dette verket sammenliknet med det forrige. Av de totalt åtte bindene på rundt 2000 sider omtales Quisling eller NS på 543 av disse. Særlig stor plass får de i bindene *Nyordning* og *Holdningskamp*, hvor henholdsvis 143 av 240 sider og 147 av 252 sider handler om Quisling eller NS. En må imidlertid ta med i beregningen at verket inneholder mange sider med illustrasjoner, slik at utregningen ikke blir helt nøyaktig. At NS får større plass i dette verket kan skyldes flere årsaker, men en viktig grunn har å gjøre med trender innen historieskrivingen på denne tiden. Temaer som tidligere hadde vært vitenskapelig neglisjert, men som til en viss grad hadde vært en del av den offentlige debatten i tiåret før, ble nå i større grad belyst.⁶⁷ Av temavalg er det imidlertid lite endring fra *Norges krig*, men en viktig forskjell er at flere aspekter ved NS dekkes, og at det går mer i dybden på disse. Det skjer også en forskyvning i fokus når det gjelder medlemmene. Selv om Quisling og toppledelsen fortsatt er fokuspunkt, vies det langt større plass til vanlige medlemmer. Dette gjøres blant annet gjennom inkluderingen av intervjuer fra NS-bladet *Fritt Folk*, hvor ulike medlemmer forteller hvorfor de valgte å gå inn i partiet.

Hvorvidt det har vært en utvikling i hvordan Quisling og øvrige NS-medlemmer omtales er imidlertid et mer komplekst spørsmål. En tendens som ikke har endret seg merkverdig fra *Norges krig* er at Quisling og NS fremdeles står utenfor det nasjonale fellesskapet og fungerer som «det andre». Dette kommer blant annet til uttrykk i kapiteltitler om NS som har fått navn som «Den andre siden» og «På motsatt side».⁶⁸ Dessuten fremstilles ofte Quisling som en slags negativ motpol til kongefamilien og motstanden. I *Holdningskamp* skriver Berit Nøkleby: «Men det store motstandssymbolet – med omvendt fortegn – var og ble Vidkun Quisling. Han samlet virkelig sine landsmenn til ett folk – mot seg.»⁶⁹ Her kommer det tydelig frem at Quisling ikke bare står utenfor det nasjonale fellesskapet, men at de står

⁶⁶ Eriksen, *Det var noe annet under krigen*, 150-155.

⁶⁷ Maerz, *Okkupasjonstidens lange skygger*, 155.

⁶⁸ Hjeltnes, *Hverdagsliv*, bind 5, *Norge i krig*; Kraglund og Moland, *Hjemmefront*, bind 6, *Norge i krig*.

⁶⁹ Nøkleby, *Holdningskamp*, bind 4, *Norge i krig*, 190.

samlet som ett folk mot han. I samme bind, under et bilde av Det kongelige slott, står det blant annet: «Det stemte ikke gode nordmenn til vennlighet da Vidkun Quisling – mannen som de fleste betraktet som landsforræder og det norske folks fiende nummer én – tok bygningen i bruk til kontorer og avholdt sine regjeringsmøter der».⁷⁰ Her beskriver Nøkleby nordmenn som en kollektiv gruppe som *gode*, og når Quisling fremstilles som en motpol kan det implisitt tolkes som at Quisling er nettopp det motsatte. Samtidig understreker og gjentar Nøkleby flere ganger hvordan flere av titlene NS-regimet brukte ikke var norske: «For øvrig er selve ordet «statsakt» så lite norsk som det kan bli, det er et direkte lån fra tysk» og «En ministerpresident ved en statsakt – det lyder ikke norsk, og det var ikke norsk.»⁷¹ Som Synne Corell påpeker fremstilles den nasjonalsosialistiske ideologien til NS som et importert, tysk fenomen og kontrasteres med hva som virkelig er norsk og nasjonale verdier.⁷²

Selv om den negative omtalen av NS til en viss grad er moderert i dette oversiktsverket, virker det likevel som om flere av forfatterne har et bias overfor hjemmefronten og det rettes et lite kritisk blikk mot den sammenliknet med NS. I det første kapitlet av *Hjemmefront* skriver blant annet Ivar Kraglund og Arnfinn Moland: «Ordet *hjemmefront* er et av de mest positivt ladede begrep i det norske språk. For krigsgenerasjonen og dens barn vil ordet være synonymt med den kamp det norske folk førte mot okkupasjonsmakten, en kamp det vant.»⁷³ Det som er interessant ved dette utsagnet er at de skriver at kampen mot okkupasjonsmakten ble vunnet av det norske folk. Som påpekt av Anne Eriksen, bekjempet Norge strengt tatt aldri tyskerne, men de beseiret NS, og for at denne seieren skulle ha noe tyngde måtte NS også ha betydning.⁷⁴ Senere i samme bind skriver Kraglund og Moland om hvordan NS var et instrument tyskerne benyttet for å spre sin nasjonalsosialistiske ide, hvorpå de kommenterer: «Heldigvis, kan man si i ettertid. Motstanden mot dette partiet bidro sterkt til å styrke Hjemmefronten.» Dette utsagnet er med på å underbygge påstanden om at det foreligger et bias overfor hjemmefronten.

Et annet aspekt som ikke har endret seg i dette oversiktsverket er den nedlatende omtalen av Vidkun Quisling. En tendens som går igjen er hvordan Quisling brukes av tyskerne og hans svakheter som politiker. I *Nyordning* skriver Berit Nøkleby: «Quisling virket ofte tung og mutt, han var en temmelig dårlig taler og absolutt ingen organisator. Mange NS-

⁷⁰ Nøkleby, *Holdningskamp*, bind 4, *Norge i krig*, 15.

⁷¹ Nøkleby, *Holdningskamp*, bind 4, *Norge i krig*, 16.

⁷² Corell, *Krigens ettertid*, 142.

⁷³ Kraglund og Moland, *Hjemmefront*, bind 6, *Norge i krig*, uten sidetall.

⁷⁴ Eriksen, *Det var noe annet under krigen*, 167.

folk fant ham vanskelig å samarbeide med.»⁷⁵ I likhet med forfatterne i *Norges krig* fremstilles dessuten Quisling gjentatte ganger som virkelighetsfjern: «Stort klarere kunne han ikke demonstrere en av sine grunnleggende svakheter som politiker: en til dels utrolig mangel på bakkekontakt og virkelighetssans.»⁷⁶ Samtidig fremheves det hvor lite særlig Terboven og Hitler syntes om Quisling. Berit Nøkleby skriver:

Hvorfor lot så Terboven – med Hitlers tillatelse – Quisling slippe til ved statsakten? Fikk han det fordi Terboven virkelig ville gi han en sjanse, eller ventet Reichskommissar bare skadefro på at den norske «fører» skulle gjøre seg umulig, slik at Hitler kanskje endelig ville la Terboven bli kvitt denne nordmannen som Reichskommissar fra første stund hadde funnet både brysom og ubrukelig?⁷⁷

I drøftelsen av hva som kan ha vært motivene til Terboven for å slippe Quisling til statsakten antydes det at det kan ha vært det sistnevnte som var mest tungtveiende ettersom nettopp denne beskrivelsen av Quisling er valgt. Selv om dette riktignok er Terbovens beskrivelse av Quisling, og ikke Nøklebys, synes det likevel å være negative omtaler, fremfor positive, som i størst grad blir trukket frem. I et annet tilfelle beskrives Quisling av Hitler som «et lite gummisvin som man av og til måtte blåse opp igjen for at han skulle stå», hvorpå Nøkleby følger opp med å kommentere: «Nå var Quisling blåst opp til ministerpresident.»⁷⁸ Her spiller Nøkleby videre på sammenlikningen til Hitler, og anvender på den måten ikke bare en nedsettende tone, men også en latterliggjørende. Som Synne Corell har påpekt, får denne tonen en dobbeltbunn når Nøkleby – den av forfatterne som i størst grad bruker humor og ironi overfor Quisling og NS – skriver om hvordan humor og hån ble brukt i holdningskampen under krigen.⁷⁹

Selv om Berit Nøkleby synes å spille videre på de samme virkemidlene som Magne Skodvin brukte i *Norges krig*, er det samtidig andre av forfatterne som ikke fortsetter på samme linje. Dette gjelder særlig drøftingen av årsakene til at folk valgte å gå inn i partiet NS, som i dette verket er mer moderert og nyansert. Hvor det i *Norges krig* var NS-medlemmenes psykologiske avvik som ble pekt ut som den viktigste årsaken til medlemskap, er årsakene i *Norge i krig* mer komplekse og reflekterer et mer realistisk bilde. Fremfor å ta psykologien til hjelp, trekkes heller politiske, idealistiske og økonomiske grunner frem. Noen av de mulige

⁷⁵ Nøkleby, *Nyordning*, bind 2, *Norge i krig*, 45.

⁷⁶ Eriksen, *Frigjøring*, bind 8, *Norge i krig*, 128.

⁷⁷ Nøkleby, *Holdningskamp*, bind 4, *Norge i krig*, 21.

⁷⁸ Nøkleby, *Holdningskamp*, bind 4, *Norge i krig*, 158.

⁷⁹ Corell, *Krigens ettertid*, bind 4, *Norge i krig*, 138.

årsakene som nevnes er misnøye med den politikken som ble ført, fordi en mente det var det eneste man kunne gjøre ettersom Tyskland ville vinne krigen, eller rett og slett fordi det var tøffe tider og man var redd for å miste levebrødet.⁸⁰ Foruten å nyansere bildet som dannes av NS-medlemmene, rettes også en eksplisitt kritikk mot tidligere forklaringer:

NS-folk ble i sin tid gjenstand for psykologiserende dommer, utfra datidens behov for enkle og klare grenseopp ganger. Samtidshistorikeren Chr. A. R. Christensen kalte dem for «strebere» og «lykkejegere». [...] Men noen sammenrasket gjeng «lykkejegere» var NS ikke. [...] Den relativt brede oppslutning NS fikk, viser at vi ikke kan redusere partiet til forhutlede fantaster og et psykiatrisk – og dermed ufarlig – fenomen.⁸¹

Chr. A. R. Christensen var en av forfatterne som var med på å skrive *Norges krig* og Hjeltnes synes her å ta et oppgjør med denne historikergenerasjonens enkle forklaringer på mer sammensatte problemer. Hjeltnes mener dessuten at NS-medlemmenes valg for å gå inn i partiet burde tas mer på alvor, da partiet representerte en «antidemokratisk tradisjon i norsk politikk».⁸²

3.4 Anmeldelser

I likhet med *Norges krig* var det knyttet store forventninger til dette nye oversiktsverket om krigen, og ut ifra et utvalg leserinnlegg og anmeldelser synes disse forventningene å ha blitt innfridd. En anmelder i *Aftenposten* skriver blant annet:

Joda, oversiktig, godt skrevet, en utmerket billedredaksjon. En virkelig «påkostet» bok, både når det gjelder redaksjon og tekst og utstyr. [...] Våre fremste historikere står som garantister for kvalitet og saklighet. Boken er et godt hjelpemiddel til å skaffe seg et forhold til en uhyre viktig og dramatisk del av vår historie.⁸³

Igjen ser en at forfatterne og deres status og identitet har noe å si for hva slags autoritet oversiktsverket får og hvordan mottakelsen av verket blir. Anmelderen går faktisk så langt som å si at de står som garantister for kvalitet og saklighet. Samtidig trekkes det frem hvordan flere av forfatterne er en del av en ny generasjon samtidshistorikere og det er knyttet lit til at de kan bidra med andre nyanser og «friske øyne» på krigshistorien. Også anmelderen i *VG* bruker ord som «pålitelig» og «nøyaktig» om verket.⁸⁴ Andre kommentatorer er derimot mer

⁸⁰ Hjeltnes, *Hverdagsliv*, bind 5, *Norge i krig*, 133.

⁸¹ Hjeltnes, *Hverdagsliv*, bind 5, *Norge i krig*, 245.

⁸² Hjeltnes, *Hverdagsliv*, bind 5, *Norge i krig*, 245; Corell, *Krigens ettertid*, 141.

⁸³ Werner, «Lille Norge og den store krigen».

⁸⁴ Hasselknippe, «Papirkrig på Hjemmefronten».

usikre på om man virkelig trengte «nok en bok i nok et verk om krigen».85 God mottakelse fikk imidlertid verket blant den norske befolkning, og utgivelsen sørget for at Aschehoug steg opp på forlagstoppen.86

Med større avstand til krigen, er det imidlertid flere kritiske spørsmål som reises rundt utgivelsen av dette verket, sammenliknet med *Norges krig*. Dette gjelder særlig en aksept eller anerkjennelse over at det har vært temaer som har havnet i skyggen av andre når det gjelder historieskrivingen om krigen, og at til tross for avstanden i tid er det fremdeles mye ugjort. Svein Johs Ottesen, journalist i *Aftenposten*, belyser nettopp en slik problematikk:

Forbausende mye står ennå ugjort. Det meste som er skrevet om krigen, handler i stor grad om enkeltinnsatser, om helter. Om motstandsbevegelse og fronter. Derimot er forbausende lite gjort og skrevet om NS og om Quisling under krigen. Det er nok upopulære emner, men nødvendige for å få det rette perspektiv.87

Utdraget viser en utvikling i fortidsbearbeidelsen av krigen og en mer kritisk refleksjon over egen historie. Likevel må en ta i betraktning at dette er én anmelders synspunkt, og at det ikke nødvendigvis trenger å være et representativt synspunkt. Samtidig, selv om det riktignok er skrevet mer om Quisling og NS i dette verket, er det også av betydning hvordan det står skrevet, noe anmelderen her ikke problematiserer. *Norge i krig* ble dog ikke bare anmeldt i aviser. I *Historisk tidsskrift* ble samtlige bind vurdert, og særlig i anmeldelsen av Berit Nøklebys *Holdningskamp* rettes et kritisk blikk mot nettopp språket og tonen når NS behandles: «Tonen kan virke noget overfrisk og med en latterliggørende, antitysk og anti-NS tendens, som man troede gravlagt i fyrrene. Men den støtter værkets nationale konsensuskarakter.»88 Verdt å merke seg er at den eneste anmelderen som kritiserer fremstillingen av NS er dansk. Noen av de norske anmelderne påpeker riktignok hva som har vært utfordrende i historieskrivingen om krigen, men ingen poengterer en slik problematikk. Et kontrasterende bilde dannes av en anmelder i *Aftenposten* som karakteriserer skrivingen som «nøkternt» og konklusjonen viser hvordan Quisling og NS fremdeles står utenfor det nasjonale vi-fellesskapet: «Terboven og Quisling var de høye herrer. Det var til tider helsvart. Men vi vant tilbake vår frihet og selvstendighet».89 Det er dermed få av anmelderne som bestrider den etablerte konsensusen i *Norge i krig*.

85 Ottesen, «Nytt bind om Norge i krig: Nyordning, terror og håp».

86 *NTB*, «Aschehoug på forlagstoppen, Cappelen sliter».

87 Ottesen, «Nytt bind om Norge i krig: Nyordning, terror og håp».

88 Kirchhoff, «Berit Nøkleby: Holdningskamp», 602.

89 Vatne, «Historie og virkelighet».

3.5 Avslutning

Fremstillingen av NS i *Norge i krig* viser at det har vært både brudd og kontinuitet i de tendensene en kunne finne i *Norges krig*. Den mest åpenbare forskjellen er at NS i dette verket får større plass. Kvalitativt er det også stor endring i hvordan årsaker til innmelding i NS omtales og hvilke mulige motiver som legges til grunn. Disse fremstår nå som mer nyansert og mindre moraliserende. Det som imidlertid ikke har endret seg nevneverdig er den nedlatende og latterliggjørende tonen som benyttes i særlig beskrivelsene av Quisling. Til tross for avstanden i tid til krigen eksisterer det fremdeles et tydelig fiendebilde og NS er fremdeles ikke en del av det nasjonale fellesskapet.

4. *Norsk krigsleksikon 1940-45*

Det tredje verket som skal analyseres er *Norsk krigsleksikon 1940-45* og ble utgitt av J. W. Cappelen forlag i ett bind i 1995. Verket skiller seg nokså vesentlig ut fra de to foregående når det gjelder både omfang og oppbygging: som navnet tilsier, er verket utformet som et leksikon. Et slikt valg av sjanger er interessant, da det berører hva slags kunnskapsprosjekt *Norsk krigsleksikon 1940-45* er.⁹⁰ Selv om verket har en ulik utforming enn de to andre, vil fremdeles fokuset i analysen ligge på hvor stor plass NS får, hvilke temaer som velges ut, og til slutt hva som preger fremstillingen.

4.1 Oppbygging

Mens de to første verkene har hatt en kombinasjon av kronologisk og tematisk inndeling, er *Norsk krigsleksikon 1940-45* inndelt alfabetisk. Verket er samtidig mindre i omfang enn de to foregående, og består av i underkant 500 sider. Verket starter med to forord. Det første er skrevet av Norsk kulturråd i anledning 50-årsjubileet for den norske frigjøringen. Særlig interessant er det å lese direktøren for Norsk kulturråd, Lidvin M. Osland, sin beskrivelse av verket: «Nettopp den saklige dokumentasjon er ethvert leksikons hovedanliggende. Slik sett skiller dette verkets nøkterne tone seg fra den omfattende litteratur om samme emne, som ofte, forståelig nok, preges av deltakerens engasjerte stillingstagen.»⁹¹ Det kan her tolkes dithen at det insinueres at tidligere fremstillinger av krigsårene ikke har vært preget av samme nøkternhet som dette verket har, og at valg av leksikon som sjanger skal sikre saklig dokumentasjon. Fordelt på de 500 sidene finnes det om lag 1000 oppslagsord. Som Synne Corell beskriver, refererer nesten halvparten av disse oppslagsordene til enkeltpersoner. Av disse utgjør omtrentlig halvparten personer som kan knyttes til hjemmefronten og utefronten. De resterende omhandler personer knyttet til NS eller okkupasjonsmakten. Videre er det flere oppslagsord som representerer hendelser, aspekter ved det sivile samfunnet, organisasjoner og geografiske steder. Det finnes også noen oppslagsord som har blitt brukt i etterkrigstidens kontekst, slik som «krigsbarn» og «nynazisme».⁹²

⁹⁰ Corell, *Krigens ettertid*, 173.

⁹¹ Dahl, Hjeltnes og Nøkleby, *Norsk krigsleksikon*, 7.

⁹² Corell, *Krigens ettertid*, 174-176.

4.2 Forfatterne og politisk kontekst

Verket er skrevet av 40 historikere innenfor sitt spesialfelt, og ut ifra den korte beskrivelsen av hver forfatter, synes majoriteten å være universitetsutdannet. I leksikonet avsluttes hvert oppslagsord med initialene til den respektive forfatteren, slik at det er mulig å se hvem som har skrevet hva. I likhet med *Norge i krig* er verkets redaktører alle faghistorikere: Hans Fredrik Dahl, Guri Hjeltnes, Berit Nøkleby, Nils Johan Ringdal og Øystein Sørensen. Hjeltnes og Nøkleby var begge med på å forfatte *Norge i krig*. I forordet omtaler de seg selv som «en ny generasjon historikere».⁹³ Videre skriver de at leksikonet «møter behovet for en samlet oversikt, gjennom konsis, å jourført og heldekkende informasjon om alle sider ved okkupasjonen».⁹⁴ Det kan dermed virke som at forfatterne mener at ettersom de representerer en ny generasjon historikere med større avstand til krigen, vil dette også sørge for at de kan gi en heldekkende fremstilling over krigsårene, og at dette ikke har vært mulig å gjøre i samme grad tidligere.

Hvis det er særlig to redaktører som skal trekkes frem som representanter for denne nye generasjonen revisjonistiske historikere, er dette Øystein Sørensen og Nils Johan Ringdal. Det er flere årsaker som ligger til grunn for en slik vurdering. For det første, er de begge født etter krigen og er det som kan betegnes som andregenerasjonshistorikere. Alder trenger imidlertid ikke være ensbetydende med et revisjonistisk tankesett. Hans Fredrik Dahl, født rett før krigen, er og en viktig representant for denne generasjonen. Den kanskje viktigste årsaken, er at det var disse tre som var de mest sentrale representantene – og som også presenterte seg selv som det – for en mer revisjonistisk historieskriving da det mot slutten av 1980-tallet ble tatt et oppgjør med den patriotiske og innsnevrede historieskrivingen som frem til da hadde dominert. Dette utspilte seg gjennom debatter i avisene, men også gjennom artikler i historiske tidsskrift.

Som påpekt tidligere i oppgaven, ble det i *Historisk tidsskrift* i 1989 publisert en artikkel av Sørensen hvor han skrev om okkupasjonsforskningen i Norge. Spesielt ble det reist kritiske spørsmål til historikerens dobbeltrolle som aktør og observatør, og hvilke verdier som lå til grunn for historieskrivingen. Et annet aspekt som ble problematisert, var forskningen under Magne Skodvin og hans dominerende rolle, samt at elevene hans viste tendenser til en heroiserende skriving. Han mente samtidig at NS hadde fått en for liten plass i denne

⁹³ Dahl, Hjeltnes og Nøkleby, *Norsk krigsleksikon*, 9.

⁹⁴ Dahl, Hjeltnes og Nøkleby, *Norsk krigsleksikon*, 8.

forskningen.⁹⁵ Interessant er det derfor at Nøkleby, som var den av forfatterne som la seg tettest opp mot Skodvins skrivestil i *Norge i krig*, er en av redaktørene for verket.

Mediene ble, som tidligere nevnt, en viktigere pådriver utover 1980-årene. Dessuten ble det også en viktig arena for meningsutveksling og debatt. Debatten som utspilte seg blant historikere på slutten av 1980-tallet var særlig influert av historikerstriden i Tyskland. Essensen i denne striden var uenigheten mellom revisjonistiske og mer fundamentalistiske holdninger hva gjaldt motstandens betydning, og hvor stor betydning den egne krigsinnsatsen egentlig hadde hatt for den endelige seieren. Som følge av dette oppsto det i 1987 en diskusjon i *Dagbladet* mellom norske historikere. I denne debatten markerte særlig tre av redaktørene i *Norsk krigsleksikon 1940-45* seg – Nils Johan Ringdal, Øystein Sørensen og Hans Fredrik Dahl. Ringdal anklaget i en kronikk i *Dagbladet* blant annet den norske historieskrivingen for å være moralsk preget og hevdet at historikere – fra Sverre Steen til Magne Skodvin – ikke hadde klart å distansere seg fra rettsoppgjøret og hjemmefrontens frimureri, og at dette hadde fått store konsekvenser for den norske historieforståelsen.⁹⁶ Dessuten kritiserte han Magne Skodvins *Norge i krig* på følgende måte: «Verket er – med enkelte hederlige unntak – snarere å betrakte som Skodvin-skolens siste markering enn som et forsøk på nyorientering».⁹⁷ Hans Fredrik Dahl kom med en lignende kritikk: «De samme helter, skurker, innsatser og bragder. [...] Den samme spott over NS, den samme beundring for alt som smaker av motstand».⁹⁸ Et slikt bakteppe er relevant for å studere og forstå hvordan *Norsk krigsleksikon 1940-45* posisjonerer seg i forhold til tidligere fremstillinger.

Sørensen og Ringdal argumenterte i en artikkel i *Aftenposten* 1989 for at deres generasjon historikere kunne skrive mer nøkternt, verdifritt og objektivt ettersom de skrev om krigen med såpass stor avstand til begivenhetene.⁹⁹ Som nevnt innledningsvis er det imidlertid diskutabelt i hvor stor grad historieskriving kan være helt objektiv. I *Norsk krigsleksikon 1940-45* skrev for eksempel Arnfinn Moland, daværende museumsbestyrer ved Hjemmefrontmuseet, teksten til oppslagsordet med samme navn. Moland var forøvrig en av mot-debattantene til Ringdal og Sørensen, og forsvarte Skodvin og den tidligere historieskrivingen om krigen. Synne Corell belyser at selv om den første generasjonen etter krigen selv hadde opplevd den, vil også senere generasjoner kunne være berørt ut ifra for eksempel familiebakgrunn, politisk innstilling, eller mer generelle sympatier eller aversjoner.

⁹⁵ Sørensen, «Forskningen om krigen i Norge», 40-58.

⁹⁶ Maerz, *Okkupasjonstidens lange skygger*, 174-177.

⁹⁷ Ringdal, «Historie og moral».

⁹⁸ Dahl, «Og så er krigen slutt».

⁹⁹ Harket, «Den nye historikerstriden».

Det er ifølge Corell altså prinsipielt umulig å tenke seg en posisjon som ikke er berørt av krigens etterdønninger i etterkrigssamfunnet.¹⁰⁰

4.3 Nasjonal Samling og medlemmene

I de to foregående verkene som har blitt analysert var humor og ironi viktige virkemidler i omtalen av NS, og ofte var tonen nedlatende. Allerede i forordet til *Norsk krigsleksikon 1940-45*, kan det virke som at redaktørene var bevisst på at historieskrivingen om NS tidligere hadde vært mer moraliserende og dømmende. Dette nevnes imidlertid ikke eksplisitt, men med tanke på særlig Sørensen, Ringdal og Dahls synspunkter kan det tolkes dithen: «Noen vil kanskje reagere på at aktede motstandsmenn her presenteres side om side med nazistiske medløpere. [...] Tiden bør nå imidlertid være moden for at vi kan studere okkupasjonstiden i alle dens enkeltheter, med et større ønske om å lære og forstå, enn å dømme».¹⁰¹ Her kommer det nye revisjonistiske historiesynet frem, og belyser samtidig det som har vært en sentral utfordring i okkupasjonshistorien. Hvorvidt dette gjenspeiles i omtalen av NS er imidlertid et annet spørsmål.

Hva gjelder den kvantitative representasjonen av NS i verket får de tilsynelatende stor plass dersom en ser på det totale bildet. Av de rundt 500 oppslagsordene som refererer til personer utgjør riktignok halvparten av disse medlemmer av hjemmefronten eller utefronten, men av den andre halvdelens utgjør omkring to tredjedeler av disse personer tilknyttet NS. Faktisk er et av de mest omfangsrike oppslagsordene i verket det om Quisling, skrevet av Hans Fredrik Dahl.¹⁰² Tar en flere av redaktørenes – særlig Hans Fredrik Dahls – revisjonistiske synspunkter i betraktning, kan det være med på å forklare hvorfor Quisling og NS får såpass mye plass i verket. Når det gjelder tematikken, representerer leksikonet et vannskille. Den kanskje viktigste endringen er at nasjonalsosialismen, men også nynazismen, som ideologi drøftes. Selv om det politiske fremdeles er i fokus, forskyves det mer i retning av det ideologiske. Av medlemmene, er det fremdeles NS-profiler i sentrale posisjoner som omtales hyppigst, men persongalleriet er langt større enn det har vært i de tidligere verkene.

Mens Quisling ble beskrevet som en «elefant i et glassmagasin», «virkelighetsfjern» og «handlingslammet» i de to foregående verkene har det skjedd en nokså markant endring i omtalen av Quisling i *Norsk krigsleksikon 1940-45*. Innledningsvis står det følgende om Quisling: «De ytre begivenheter i denne rikt utrustede og særpregede mannens liv er kjent fra

¹⁰⁰ Corell, *Krigens ettertid*, 185.

¹⁰¹ Dahl, Hjeltnes og Nøkleby, *Norsk krigsleksikon*, 7.

¹⁰² Corell, *Krigens ettertid*, 195.

en omfattende biografisk litteratur».103 Dette er en nokså annerledes karakteristikk av Quisling, sammenliknet med de foregående verkene. Videre skriver Dahl:

Quisling ble dermed stående med skylden for nesten alle negative følger av okkupasjonen, en rolle som hans tilknappe vesen og menneskelige naivitet var som skapt for å bære. Innad i NS var imidlertid hans lederskap preget av betydelig dyktighet og besluttsomhet, skjønt også av en påfallende egensindighet som gjorde at han kunne fatte viktige beslutninger.¹⁰⁴

Synne Corell bemerker også at oppslagsordet om Quisling vitner om en relativt fundamental revurdering, særlig når det gjelder personlige egenskaper. Hun hevder imidlertid at denne revurderingen blir tekstens svake punkt, da det ikke kommer tydelig frem hva den egentlig forteller om.¹⁰⁵ Det kan virke som om Dahl er mer opptatt av at fremstillingen skal fremstå som mer revisjonistisk, enn hva teksten egentlig skal formidle.

Selv om Quislings karakteristikk i stor grad er endret, fremkommer det fremdeles bristende personlighetstrekk hos øvrige NS-medlemmer. Odd Fossum, daværende kommissarisk leder for NS-kontrollerte LO, blir for eksempel beskrevet som en «svak skikkelse». Samtidig blir hans problemer med alkohol trukket frem: «Hans livsstil ble stadig sterkere preget av fyll og svir. I 1944 var han involvert i flere uheldige episoder med fyllekjøring og krangel».106 NS-justisminister Sverre Riisnæs beskrives som «ustabil» og «teatralsk».107 Orvar Sæther, kommissarisk formann i Norges Lærerlag, dannes det et særdeles lite flatterende og sympatisk bilde av:

[...] Sæther var ikke mannen som kunne gjort fiaskoen mindre. Kombinasjonen av hans aggressive, ofte brutale stil, hans lite fleksible karakter og hans lille tykkfalne skikkelse var ikke egnet til å gi ham autoritet i spente situasjoner. Som taler var han ikke noen spesielt imponerende figur, og økenavnet Virvar Sæther ble grepet begjærlig.¹⁰⁸

I dette utdraget, skrevet av Øystein Sørensen, kan en trekke paralleller til enkelte av beskrivelsene fra *Norges krig*, skrevet nesten 50 år tidligere. Mens Quisling i sistnevnte verk ble beskrevet som «tung og sen», portretteres Sæther her som en liten tykkfallen skikkelse.¹⁰⁹ Det er imidlertid viktig å skille mellom karakteristikk og kritikk som er berettiget, og hva som

¹⁰³ Dahl, Hjeltnes og Nøkleby, *Norsk krigsleksikon*, 335.

¹⁰⁴ Dahl, Hjeltnes og Nøkleby, *Norsk krigsleksikon*, 337.

¹⁰⁵ Corell, *Krigens ettertid*, 195.

¹⁰⁶ Dahl, Hjeltnes og Nøkleby, *Norsk krigsleksikon*, 117.

¹⁰⁷ Dahl, Hjeltnes og Nøkleby, *Norsk krigsleksikon*, 353.

¹⁰⁸ Dahl, Hjeltnes og Nøkleby, *Norsk krigsleksikon*, 411.

¹⁰⁹ Skodvin, «Det store fremstøt», 592, 598.

ikke er det. I noen tilfeller, slik som med Riisnæs' ustabilitet eller Quislings naivitet, er den treffende. Likevel er det av betydning hvilke trekk eller personlige egenskaper som trekkes frem. Majoriteten av NS-beskrivelsene er fremdeles ofte tendensiøse ved at det er mindre maskuline trekk og fysiske attributter som fremheves. Dette er også tilfellet i dette verket, selv om det er mer utbredt i de to foregående.

På en annen side er det samtidig viktig å påpeke at det finnes flere nyanser enn svart og hvitt i hvilke karakteristikk som tillegges NS-medlemmene. Partiminister og senere kulturminister i Quislings regjering, Rolf Jørgen Fuglesang, blir for eksempel beskrevet som «dyktig», en «dreven maktpolitiker», og det trekkes frem at han ble betraktet som en «politisk stjerne».¹¹⁰ Johan Hjort, NS-fylkesfører for Akershus og hirdsjef, karakteriseres som «energisk og kompetent».¹¹¹ Det er derfor ikke slik at alle NS-medlemmer får en negativ omtale.

Likevel, sammenliknet med beskrivelser av medlemmer av hjemmefronten eller mostanden, skiller disse seg fremdeles kvalitativt fra de av NS. I omtalen av Einar Gerhardsen beskrives han som «en av nyere tids betydeligste førere». Videre skriver Knut Einar Eriksen: «For de fleste fremsto imidlertid Gerhardsen med sine usedvanlige samarbeidsegenskaper, sentrale politiske posisjoner og solide og uplettede hjemmefrontbakgrunn som det naturlige ledervalg for en samlingsregjering».¹¹² Beskrivelsen av Martin Linge skiller seg særlig ut: «Med sin dobbeltnatur som norsk kriger og skuespiller, og med utseende, stemmeprakt og nasjonalpatos av sunnmørsmerke, hadde Linge de beste forutsetninger for å drive rekrutteringsarbeid».¹¹³ Det er en langt mer rosende tone i disse beskrivelsene, og stiller en beskrivelsen av Martin Linge og Orvar Sæther ved siden av hverandre blir de særlig kontrasterende. Som Synne Corell også konstaterer, ligger språket og de personlige egenskapene som påkalles i omtalen av motstanden tett på en fortidig sjargong.¹¹⁴

4.4 Anmeldelser

I likhet med de to tidligere verkene, ble *Norsk krigsleksikon 1940-45* omtalt og anmeldt i en rekke av landets aviser. Ettersom utgivelsen kom samtidig som markeringen for 50-årsjubileet for frigjøringen, var dette et tema flere av anmelderne tok opp. Basert på anmeldelsene fra et utvalg av landets aviser var mottakelsen noe blandet, men i all hovedsak var responsen

¹¹⁰ Dahl, Hjeltnes og Nøkleby, *Norsk krigsleksikon*, 125-126.

¹¹¹ Dahl, Hjeltnes og Nøkleby, *Norsk krigsleksikon*, 179.

¹¹² Dahl, Hjeltnes og Nøkleby, *Norsk krigsleksikon*, 131-132.

¹¹³ Dahl, Hjeltnes og Nøkleby, *Norsk krigsleksikon*, 249.

¹¹⁴ Corell, *Krigens ettertid*, 197.

positiv. Det som særlig trekkes frem som positivt er omfanget av oppslagsord og at enkelte aspekter eller opplysninger ved krigen som ikke hadde vært kjent tidligere nå ble belyst. Anmelderen i *VG* er spesielt positiv til at krigsseilernes og kvinnes innsats, og krigens hverdag nå var viet større og høyst prisverdig plass.¹¹⁵

Videre er en annen tendens i anmeldelsene hvordan redaktørene og forfatterne bak leksikonet representerer en ny generasjon historikere. Mange av anmelderne trekker frem dette som noe positivt. Anmelderen i *VG* omtaler redaktørene og medforfatterne som «uredde historikere som kan sitt fag».¹¹⁶ I avisen, *Nordlys*, skriver anmelder Kjell Fjørtoft: «Bokverket bærer tydelig preg av at det er forfattet av en ny generasjon historikere som er oppvokst etter krigen og dermed ikke sliter med noe 'krigssyndrom' eller etterkrigsoppgjør med NS-folk».¹¹⁷ Fjørtoft synes dermed å hevde – i likhet med Sørensen og Ringdal – at tidligere generasjoner med historikere som selv hadde opplevd krigen ikke hadde kunnet skrive om krigen med samme nøkternhet og distanse til begivenhetene. En annen anmelder kritiserer på sin side verket for å ikke inkludere forfattere fra «den eldre garde», og at dette har ført til at personer og hendelser som historikere fra tidligere generasjoner ville ansett som viktige har blitt utelatt.¹¹⁸

Nettopp hva som har blitt inkludert eller ikke i leksikonet er en problematikk flere av anmelderne belyser. Mens flere er positive til at flere sider ved krigen har blitt tatt med, er andre kritiske til hva som har fått plass og ikke. Noe som går igjen i flere av anmeldelsene er etterlysninger av hovedsakelig personer de mener var viktige under krigen, særlig når redaktørene av leksikonet innledningsvis konstaterer at krigens viktigste aktører vil bli presentert.¹¹⁹ Flere av personene som etterlyses er krigshelter eller medlemmer av hjemmefronten eller utefronten. En anmelder fra *Bergens Tidende* er kritisk til at det heller har blitt satt av større plass til NS-medlemmer:

Og likevel har det gått så rivende galt, også. Kanskje går det aller mest galt fordi verket er neddyngnet i uinteressante biografier over stort sett uinteressante NS-koryfeer. Bortsett fra de rene skurkene, var NS-folk henvist til å være ærendsgutter og løperjenter for dem som virkelig styrte og bestemte. Slike hjelpere har ikke gjort seg fortjent til annet enn glemsel, fordi de ikke gjorde noe.¹²⁰

¹¹⁵ Christensen, «Lettlest leksikon om krigen».

¹¹⁶ Christensen, «Lettlest leksikon om krigen».

¹¹⁷ Fjørtoft, «Godt bokverk om krigen».

¹¹⁸ Isachsen, «Norsk krigleksikon. Eldre historikere er ikke med».

¹¹⁹ Dahl, Hjeltnes og Nøkleby, *Norsk krigleksikon*, 8.

¹²⁰ Rødland, «Riktig, viktig og fordreid».

Dette utsagnet vitner om at det kollektive minnet om krigen fremdeles står sterkt og at NS fremdeles var å regne som det motsatte av heltene. Samtidig antydes det at folk i NS enten var skurker eller ærendsgutter og løperjenter – 50 år etter krigen. Hovedkritikken handler imidlertid om hvem som har gjort seg fortjent til en plass i historien og ikke. En slik kritikk kan tyde på at fortidsbearbeidelsen av krigen for mange fremdeles var problematisk – særlig når anmelderen hevder at disse hjelperne ikke fortjener noe annet enn glemsel. Dette er likevel bare meningen til én anmelder, og må derfor tolkes deretter. Anmelderen i *Aftenposten* oppsummerer omtalen av NS slik: «I *Norsk krigsleksikon* presenteres motstandsmenn og medløpere side om side; i motsetning til mange andre reagerer jeg ikke på det. Enten vi liker det eller ikke, er NS og Østfronten også en del av vår krigshistorie». ¹²¹ Sammenliknet med anmeldelsene av *Norge i krig* ti år tidligere synes fortsatt mange av de samme problemene og utfordringene å være gjenstand for diskusjon, slik at en kan spørre seg hvor mye utvikling det egentlig har vært i fortidsbearbeidelsen i denne perioden.

4.5 Avslutning

Sammenliknet med *Norges krig* og *Norge i krig* skiller dette verket seg ut på flere områder. Den kanskje største forskjellen er strukturen og oppbyggingen av verket. Mens de to foregående verkene anlegger en tematisk eller kronologisk struktur, er fremstillingen i dette verket inndelt alfabetisk. Dette gjør også at den ikke bærer samme preg av å være en mytisk fortelling med helter og skurker og hvor de gode til slutt seirer. Likevel synes det å være en viss kontinuitet i det typisk patriotiske narrativet som har vært i de to foregående verkene. Som Synne Corell påpeker, og som eksemplene har vist, eksisterer det fremdeles stereotype personbeskrivelser av NS-medlemmer. Mange av dem fremstilles som sosiale tapere og psykologiske avvikere, mens en finner omgjengelige motstandsmenn på den andre siden. ¹²² Likevel vil jeg argumentere for at bildet ikke nødvendigvis er like svart-hvitt som i *Norges krig* og *Norge i krig*. Selv om det er en tendens, er det ikke slik at alle fra NS omtales med bristende personlighetstrekk. En faktor som også bør tas i betraktning er hvor mange historikere som har vært med på å skrive ulike deler av leksikonet og at hver og en av disse har ulik identitet og bakgrunn og påvirkes ulikt av politisk kontekst og estetisk preferanse. Dette gjør at fremstillingen også kan bli ulik.

¹²¹ Werner, «Ubalansert oppslagsverk om krigen».

¹²² Corell, *Krigens ettertid*, 197, 210.

5. Norge under andre verdenskrig 1939-1945

Det siste verket som skal analyseres skiller seg fra de tre foregående på en rekke punkter. For det første, er det kun én forfatter. Både *Norges krig*, *Norge i krig* og *Norsk krigsleksikon 1940-45* har hatt det til felles at de enten har hatt flere redaktører eller forfattere. For det andre, består det siste verket av kun en bok. Det er riktignok tilfellet med *Norsk krigsleksikon 1940-45* også, men dette ble skrevet i et helt annet format og med en ulik oppbygging. Det som imidlertid denne boken har til felles med de andre, og som gjør at nettopp denne er valgt, er at den har som formål å gi en samlet fremstilling over krigsårene i Norge. Innledningsvis i boken skriver Grimnes at ny forskning og nye fremstillinger har kommet, og at det derfor er behov for å gi ut en ny bok som «griper om hele krigshistorien med alle dens mange sider» og at målet med boken er å «imøtekomme kravet om mangefasettert og nyanserik fremstilling av okkupasjonsårene». ¹²³ Tidsspennet mellom utgivelsen av *Norges krig* og denne boken er vesentlig – rundt 70 år. Et fokus i denne analysen vil derfor være å studere utviklingstrekk og hvorvidt fremstillingen reflekterer bokens formål med tanke på omtalen av NS.

5.1 Oppbygging

Hva gjelder oppbyggingen av boken, består den av fire deler fordelt på om lag 500 sider. I omfang er altså *Norge under andre verdenskrig 1939-1945* relativt likt det i *Norsk krigsleksikon 1940-45*. I likhet med de to første verkene er denne inndelingen delvis kronologisk og delvis tematisk. Grimnes skriver innledningsvis at «[b]oken begynner der andre verdenskrig begynte og slutter der den sluttet». ¹²⁴ Del I, «Et land blir erobret», handler om opptakten til krigen, Felttoget i 1940, Administrasjonsrådet og Terbovens politiske revolusjon. Videre følger del II, «Det okkuperte Norge». Her skriver Grimnes om Wehrmacht i Norge, Reichskommissariat, SS, livet og økonomien i det okkuperte samfunnet og NS. I kapitlet om NS går Grimnes mer i dybden ved å se på partiets ideologi og utvikling i 1930-årene, før det redegjøres for programmet, Quisling og medlemmene. I del III, «Krig og motstandskamp», drøftes blant annet kongen og eksilregjeringen, flyktningene i Sverige, hjemmefronten og motstanden, og Holocaust i Norge. Del II og III utgjør hoveddelen av boken, med respektive 210 og 168 sider. I den siste delen, kalt «Mot sluttoppgjøret», er ute- og hjemmefronten det siste krigsåret, frigjøringen av Finnmark, og tyskere og NS før nederlaget hovedtemaene.

¹²³ Grimnes, *Norge under andre verdenskrig 1939-1945*, 11-12.

¹²⁴ Grimnes, *Norge under andre verdenskrig 1939-1945*, 13.

5.2 Forfatter og politisk kontekst

Mens de andre verkene har vært skrevet av et flertall redaktører eller historikere, skiller, som nevnt, dette verket seg ut ved å kun være skrevet av én. Et fellestrekk er imidlertid forfatterens faghistoriske bakgrunn. Ole Kristian Grimnes er professor i historie ved Universitetet i Oslo fra 1990 og omtales av mange som en ledende autoritet innenfor forskningen på norsk okkupasjonshistorie.¹²⁵ Når det gjelder publikasjoner, skrev blant annet Grimnes det første bindet av *Norge i krig*, og var også en av de rundt 40 historikerne som var med på å skrive *Norsk krigsleksikon 1940-45*. For å bedre forstå Grimnes' bakgrunn og historiesyn, er det nødvendig å redegjøre for hans deltakelse i debattene som utspilte seg i diverse medier mot slutten av 1980-tallet i forbindelse med den norske historikerstriden. Da Øystein Sørensen og Hans Fredrik Dahl blant annet kritiserte 1960-årenes «Skodvin-tradisjon» for å ha et for stort fokus på motstandsarbeidet, var Grimnes en av de som tok Skodvin i forsvar.¹²⁶ I et motsvar i *Aftenposten*, gikk Grimnes sammen med historikerne Knut Einar Eriksen og Helge Ø. Pharo og avviste at det fantes en «skodvinsk» forskningstradisjon. Ansett for å være en elev av Skodvin, nektet videre Grimnes for at det fantes fellestrekk mellom Skodvin og elevene hans.¹²⁷ I et innlegg i *Nytt Norsk Tidsskrift* fra 1990 utdypet Grimnes poengene sine og sitt svar til Sørensens kritikk. Grimnes pekte på at det etter krigen hadde vært både nysgjerrighet og vilje til å avsløre så mye som mulig, men at en nasjonal konsensus hadde preget historieskrivingen. Kjennetegnet ved denne konsensusen var blant annet at helter og svikere lett lot seg utpeke av de fleste og at den nasjonale seieren hadde vært fullstendig og tilsynelatende entydig.¹²⁸

I 2009 tok Grimnes utgangspunkt i noen av påstandene fra 1990 da han i *Nytt Norsk Tidsskrift* publiserte artikkelen, «Hvor står okkupasjonshistorien nå?». Her viste han blant annet til at det har eksistert en nasjonal grunnfortelling om Norge under krigen som gikk ut på at Norge førte det godes kamp mot onde krefter – hvor nazismen representerte sistnevnte. Ifølge Grimnes hadde etterkrigstidens nasjonale fortelling om okkupasjonen blitt spunnet omkring denne motsetningen og at denne grunnstrukturen ikke hadde blitt avgjørende endret. Dessuten mente han at grunnfortellingen hadde vært vesentlig for både den nasjonale bevisstheten og identitetsdannelsen den dag i dag.¹²⁹ Det er imidlertid viktig å påpeke at en

¹²⁵ Aschehoug, «Ole Kristian Grimnes».

¹²⁶ Sørensen, «Forskningen om krigen i Norge», 40-58.

¹²⁷ Eriksen, Grimnes og Pharo, «Hva er Skodvin-skolen?».

¹²⁸ Grimnes, «Historieskrivingen om okkupasjonen. Der nasjonale konsenssyndromets gjennomslagskraft», 108-121.

¹²⁹ Grimnes, «Hvor står okkupasjonshistorien nå?», 480-488.

slik grunnfortelling ikke bare steg opp fra intet, men at den har blitt skapt av historikeren. I utarbeidelsen av en slik grunnfortelling har Grimnes vært sentral.

Selv om debatten omkring Marte Michelets bok har blitt omtalt innledningsvis, ønsker jeg å gå mer i dybden på denne ettersom den foregikk på samme tid som *Norge under andre verdenskrig 1939-1945* ble utgitt. Debatten kan derfor bidra til å bedre forstå det politiske og historiske landskapet som preget utgivelsen. Vesentlig er det også at Grimnes selv deltok i debatten, slik at den videre kan belyse hva han kan ha blitt påvirket av. Et siste aspekt er at debatten berørte flere av spørsmålene som reises i denne oppgaven hva gjelder patriotisk minnekultur. Som påpekt, er det sentrale premisset, eller tesen, i Michelets bok at sentrale menn fra hjemmefronten ble varslet om den kommende jødeaksjonen i forveien, men unnlot å gjøre noe med disse varslene. Michelet skriver også om patriotisk minnekultur og at det i denne kun var motstandsaksjonene og motstandsheltene som fikk den helt sentrale plassen. Hun retter også et kritisk blikk på Hjemmefrontmuseets makt og mener denne skyldes at de har hatt «heltene» med på laget. Konsekvensen av dette mener Michelet har vært at Hjemmefrontmuseet har vært for tett på aktørene en skal beskrive og ikke hatt den distanse som er nødvendig.¹³⁰ Dette var også et aspekt særlig Øystein Sørensen og Hans Fredrik Dahl kritiserte på 1980- og 90-tallet.

Selv om Michelet ikke er historiker, anses likevel boken som et innlegg i en historiografisk debatt, og bør dermed også betraktes deretter. Kjernen i debatten som utspilte seg i kjølvannet av utgivelsen var hvorvidt Michelet hadde belegg for de alvorlige påstandene hun kom med i boken. Arnfinn Moland, tidligere leder ved Hjemmefrontmuseet, kalte i *Aftenposten* boken et «faglig og etisk forfeilet prosjekt» og kritiserte det han mente var et angrep på hjemmefronten. Han mente videre at boken var blåst ut av proporsjoner i mediene og at den ikke holdt mål kildekritisk.¹³¹ Ole Kristian Grimnes kommenterte også i en kronikk i *Aftenposten* at Michelet skrev på en moraliserende måte og var mer opptatt av å dømme enn å forstå hvorfor motstandsmennene handlet slik de gjorde.¹³² Debatten hadde imidlertid flere nyanser, og flere historikere inntok en mellomposisjon: Olav Njølstad påpekte i en kronikk at selv om spørsmålene Michelet stilte kunne vært mindre moraliserende og insinuerende i formen, reduserte ikke det viktigheten av å stille dem.¹³³ Debatten dreide seg imidlertid om mer enn validiteten til påstandene fremsatt i boken og hvorvidt tonen var moraliserende – den

¹³⁰ Michelet, *Hva visste hjemmefronten?*, 342.

¹³¹ Moland, «Michelets bok om Hjemmefronten og jødene er et faglig og etisk forfeilet prosjekt».

¹³² Grimnes, «Den moraliserende historieskriver».

¹³³ Njølstad, «Er det egentlig grunnlag for å kritisere hjemmefronten?».

dreide seg om hvem som egentlig eier historien om krigen. Et spørsmål jeg vil vende tilbake til i det avsluttende kapitlet.

5.3 Nasjonal Samling og medlemmene

Grimnes starter boken med å begrunne de valgene han har tatt med tanke på hva som burde inkluderes og hva som skal tillegges mer vekt. Om behandlingen av NS skriver Grimnes følgende: «Nasjonal Samling må vies oppmerksomhet. Partiet ble med sitt grep om statsmakten det viktigste instrumentet for å gjennomføre en nasjonalsosialistisk revolusjon i Norge».¹³⁴ Dette siste poenget skrev også Øystein Sørensen om i sin artikkel fra 1989. Ifølge Sørensen var det spesielt viktig å gå inn på ideologien til partiet NS fordi det etter hans mening var det eneste partiet etter 1814 som hadde prøvd å gjennomføre en revolusjon i landet.¹³⁵ I *Norge under andre verdenskrig 1939-1945* får NS relativt stor plass, hvor rundt 100 sider handler konkret om NS eller Quisling. Selv om NS får større plass i *Norsk krigsleksikon 1940-45*, er likevel dette en relativt høy andel. Når det gjelder tematikk er det få forskjeller mellom dette verket og krigsleksikonet, men persongalleriet av NS-medlemmer er ikke like rikt. Dette kan imidlertid delvis forklares ut ifra de to ulike sjangertypene. Utover å omtale det ideologiske aspektet ved NS, er det kun i dette verket det settes av plass til å beskrive og forklare NS sin vei fra det som nærmest var en sekt før okkupasjonen, til å bli det statsbærende parti i landet under krigen.

En som har vært i en slags særstilling i alle de foregående verkene som har blitt analysert, er Quisling. Det kan en også argumentere for at er tilfellet her. Trekker en paralleller mellom denne boken og *Norsk krigsleksikon 1940-45* i hvordan Quisling omtales, er det noen likhetstrekk, men også forskjeller. Tendensen i sistnevnte verk var at Quisling fikk en tilsynelatende positiv omtale, sammenliknet med tidligere fremstillinger. Også i *Norge under andre verdenskrig 1939-1945* synes denne mer positive karakteristikk av NS-lederen å fortsette. Innledningsvis i delkapitlet om Quisling trekker Grimnes frem førerens styrker: «Quislings styrke var hans evne til å gi sin førerstatus en aura av overordnet innsikt, av tenkning og refleksjon. Han utmerket seg som partiets visjonære ideolog».¹³⁶ Videre skriver Grimnes: «Det var noe storslagent over førerens historiske vyer og de lange linjene han trakk».¹³⁷ I tidligere verk har Quislings naivitet og mangel på virkelighetssans gått igjen i

¹³⁴ Grimnes, *Norge under andre verdenskrig 1939-1945*, 12.

¹³⁵ Sørensen, «Forskningen om krigen i Norge», 40-58.

¹³⁶ Grimnes, *Norge under andre verdenskrig 1939-1945*, 166.

¹³⁷ Grimnes, *Norge under andre verdenskrig 1939-1945*, 166.

beskrivelsene, og at særlig Terboven hadde lite til overs for han. Om dette legger Grimnes seg på en litt mer moderat linje og skriver at «Quislings mangel på realisme var ikke større enn at han forsto hvor isolert og forhatt han og partiet ble». ¹³⁸

Selv om det i sitatet ovenfor kan tolkes dithen som at Grimnes mener at Quislings mangel på realisme ikke var så stor, er tonen en litt annen når Quislings svakheter trekkes frem:

Quislings svakhet var en mangel på realitetssans og mangel på evne til å manøvrere i et politisk landskap. Han hadde liten forståelse for politikk som utøvelse av et håndverk, var nærmest hjelpeløs i forhandlinger og hadde ofte ingen annen reaksjon enn taushet når han sto overfor en motstander ansikt til ansikt. ¹³⁹

I likhet med de foregående verkene, er tendensen at Quisling er en skikkelse som mangler virkelighetssans og har dårlige politiske evner. Det som imidlertid er annerledes her er at Grimnes ikke hevder eller insinuerer at Quisling alt i alt var en dårlig leder og politiker, men at det var visse aspekter ved det som han mestret bedre enn andre. Dessuten går mye av Grimnes sin kritikk av Quisling på hans lederevner eller politiske kunnskap, og ikke hans fysiske attributter eller forhold en ikke kan anse for relevant for hans politiske karriere i NS. Et eksempel på det er hvordan han i *Norges krig* beskrives som «tung og sen» eller som en «elefant i et glassmagasin». ¹⁴⁰ Et annet moment som er verdt å trekke frem i Grimnes' omtale av Quisling er at han ikke bruker et like verdiladet språk, og at når negative sider ved Quisling trekkes frem, gjør også hans positive sider det. Dermed fremstår fremstillingen som mer balansert og saklig.

Øvrige NS-medlemmer vies ikke like stor plass her som i *Norsk krigsleksikon 1940-45*, men dette henger også sammen med valg av sjanger og format. Grimnes bruker en del plass til å skrive om NS før krigen og partiets ideologi. Om medlemmene skriver han hovedsakelig om statistikk over alder og kjønn, men også fra hvilket samfunnslag og hvor i landet de kom fra. Grimnes går imidlertid ikke i dybden på hva som kan ha vært mulige årsaker til innmelding. I særlig *Norges krig* ble psykologiske avvik pekt på som en årsak, og at mange av de som meldte seg inn kom fra mislykte ekteskap og «manglet evnen til å være lykkelig». ¹⁴¹ I Grimnes' forklaring er det hovedsakelig politiske og mer praktiske årsaker som legges til grunn, og er derfor ikke like moraliserende i tonen. Han påpeker også at det fantes andre årsaker: «Selv om høye medlemstall stadig var et mål, ønsket man også å sikre en viss

¹³⁸ Grimnes, *Norge under andre verdenskrig 1939-1945*, 169.

¹³⁹ Grimnes, *Norge under andre verdenskrig 1939-1945*, 166.

¹⁴⁰ Skodvin, «Det store fremstøt», 592, 598.

¹⁴¹ Skodvin, «Det store fremstøt», 676.

kvalitet på medlemsstokken. Partiet tiltrakk seg lykkejegere eller rene opportunister som håpet å kunne slå mynt på landets eneste tillatte parti».142 Guri Hjeltnes kritiserte blant annet Chr. A. Christensen for å omtale NS-medlemmer som lykkejegere i *Norge i krig*.143 Selv om Grimnes også bruker ordet «lykkejegere» om NS-medlemmer, er det imidlertid ikke slik at han antyder at hele medlemsstokken var det.

5.4 Anmeldelser

Ulikt fra de tidligere verkene, finnes det få anmeldelser av boken til Grimnes. Av de større avisene, er det kun *Morgenbladet* som har kommet med en bokmelding i forbindelse med utgivelsen. Det kan være flere årsaker til dette. Den første er at det per 2018 har blitt skrevet mye om krigsårene – både om spesifikke aktører eller deler av krigen, men også oversiktsverk slik som dette. Selv om *Norsk krigsleksikon 1940-45* også kom ut lenge etter krigen, sammenfalt denne utgivelsen med 50-årsjubileet med krigen, slik at dette kan ha bidratt til å gi den økt oppmerksomhet og omtale. Hva gjelder de to første verkene som har blitt analysert ble de gitt ut på tidspunkt hvor det fantes få eller ingen oversiktsverk om krigen, slik at dette kan ha bidratt til å gi dem økt omtale. Et annet aspekt er at Grimnes sin bok ble utgitt omtrent på samme tid som Michelet sin bok, som også hadde et mer kontroversielt innhold, slik at debatten kom til å dreie seg rundt denne boken. Implikasjonen av dette blir imidlertid at holdningene og synspunktene som kommer frem i denne anmeldelsen i enda mindre grad er representative for den norske opinion.

I likhet med anmeldelsene av de andre verkene gir forfatterens status og bakgrunn en form for autoritet til verket. Dette gjør samtidig at det knyttes store forventninger. Anmelder Espen Søybye skriver følgende om Grimnes: «Få, om noen, kunnet ha forfattet et slikt verk om Norge under krigen som det Ole Kristian Grimnes gir ut denne høsten. I et halvt århundre og vel så det har han som akademisk historiker hatt andre verdenskrig som arbeidsområde».144 Innenfor norsk okkupasjonshistorie er Grimnes et kjent navn, og utsagnet til Søybye vitner om at det med navnet følger en viss prestisje. Videre skriver han: «Når en nestor i academia av dette kaliberet og i en alder av 81 år gir ut en bok om Norge under krigen, lurer man selvfølgelig på om det store verket skrevet med en løsere snipp enn hans tidligere bøker».145 Det kan her virke som Søybye sikter til det faktum at Grimnes har vært kritisk til en for

142 Grimnes, *Norge under andre verdenskrig 1939-1945*, 171.

143 Hjeltnes, *Hverdagsliv*, bind 5, *Norge i krig*, 245.

144 Søybye, «Grep om krigshistorien».

145 Søybye, «Grep om krigshistorien».

revisjonistisk historieskriving om krigen, noe hans synspunkter i historikerstriden og senere debatter har vist.

Positive aspekter ved boken som trekkes frem er oppbygningen og språket. Søbye synes kombinasjonen av tematisk og kronologisk inndeling fungerer godt. Språket beskrives dessuten som klart og tydelig, og uten fakter og flottheter. Det er imidlertid flere ankepunkter ved fremstillingen som trekkes frem. En del av kritikken går på at perioden før krigen ikke diskuteres mer og at grunnfortellingen i boken dermed blir for innsnevrende og begrensende. En konsekvens av dette blir ifølge Søbye at «Quislings og NS-regimets papirbestemmelser vies for stor oppmerksomhet».¹⁴⁶ En lignende kritikk over plassprioritering kom også i anmeldelsen av *Norsk krigsleksikon 1940-45*, slik at en tendens i anmeldelsene av de siste to verkene er at NS vies for mye plass. På en annen side får Grimnes kritikk for å fortelle en fortelling som ligner på hjemmefrontens ved at aktører med andre politiske oppfatninger enn seierherrenes blir nedvurdert.¹⁴⁷ Avslutningsvis i boken skriver imidlertid Grimnes at han siden 2009 har vært del av et miljø som har hatt en «viss bekymring over det 'revisjonistiske' bildet av okkupasjonshistorien» som har vært tegnet i enkelte bøker og medier.¹⁴⁸ Dermed er det kanskje heller ikke uventet at den patriotiske grunnfortellingen står støtt i boken, dog mer nyansert.

5.5 Avslutning

Som nevnt innledningsvis skiller dette siste verket seg ut i forhold til de foregående på flere områder. Når det gjelder omtalen av Quisling og NS i denne boken, synes den å være mer saklig og nøytral og ikke i samme grad som de foregående verkene preget av stereotyper. Tidsaspektet er med på å forklare en slik utvikling. Ettersom det skiller omtrent 70 år mellom *Norge under andre verdenskrig 1939-1945* og *Norges krig*, har det i dette tidsrommet kommet mer forskning og flere perspektiver på krigsårene. Som jeg vil drøfte i neste kapittel har dette videre hatt implikasjoner for behandlingen av mer tabubelagte sider ved krigen. I innledningen kommer Grimnes med en nokså bastant påstand om at det i dag er vanskelig å «peke på sider av krigshistorien som kan betegnes som tabuiserte og preget av berøringsangst».¹⁴⁹ Michelet-debatten viser imidlertid at dette ikke nødvendigvis er tilfellet.

¹⁴⁶ Søbye, «Grep om krigshistorien».

¹⁴⁷ Søbye, «Grep om krigshistorien».

¹⁴⁸ Grimnes, *Norge under andre verdenskrig 1939-1945*, uten sidetall.

¹⁴⁹ Grimnes, *Norge under andre verdenskrig 1939-1945*, 12.

6. Diskusjon og konklusjon

Hovedproblemstillingen i denne oppgaven har vært hvordan NS har blitt fremstilt i norske oversiktsverk om okkupasjonsårene i Norge. Dette har blitt gjort ved å undersøke og analysere hvor mye og hva som skrives om dem i fire forskjellige oversiktsverk. Andre sentrale spørsmål har vært om det er en tydelig tendens i omtalen, hvorvidt denne har endret seg, og om historieskrivingen fremdeles opererer med en riktig og gal side i fremstillingen av Norge under okkupasjonen. I dette avslutningskapitlet vil jeg presentere funnene som har blitt gjort i hovedtrekk. Funnene vil så bli drøftet i lys av relevant teori og begrepene patriotisk minnekultur og fortidsbearbeidelse.

6.1 Endring og kontinuitet i fremstillingen av NS

Det er flere faktorer som spiller inn når en skal vurdere hvorvidt det har vært endring eller kontinuitet – eller en kombinasjon av de to – i omtalen av NS. I denne oppgaven har fokuset vært på det kvantitative og det kvalitative, altså *hvor mye* det står skrevet og *hva* det står skrevet. Hva endrer seg? Hva endrer seg i mindre grad? Før funnene presenteres i detalj, kan det slås fast at det er det kvalitative som utgjør den største forskjellen i de fire analyserte verkene.

6.1.1 Kvantitative funn

Når det gjelder de kvantitative funnene er en generell tendens at det ikke nødvendigvis skrives så mye mindre om NS, sammenliknet med for eksempel hjemmefronten. Unntaket er *Norges krig*, hvor det sammenliknet med de tre senere verkene er liten plass som settes av til Quisling og NS dersom en tar i betraktning verkets totale sideantall. Tallene viser imidlertid at det er en utvikling i hvor mye plass de norske nazistene og nazisympatisørene får. Allerede i *Norge i krig* er økningen i antall sider hvor de nevnes ganske markant. Det faktum at forfatterne av de to siste verkene ble kritisert av anmelderne for å *vie for mye* plass til NS, viser samtidig at denne utviklingen har vedvart. Dette henger sammen med at det i løpet av 1970-årene ble økt fokus på en historieskriving som skulle bevisstgjøre og synliggjøre.¹⁵⁰ Likevel er det viktig å påpeke at Quisling og NS faktisk får større plass i *Norsk krigsleksikon 1940-45* enn de gjør i Grimnes sin bok. Selv om dette delvis kan skyldes de ulike formatene på verkene, kan det også forklares ut ifra forfatterens historiesyn: mens flere av redaktørene i krigsleksikonet er revisjonister, er ikke dette tilfellet med Grimnes. Derfor er det ikke nødvendigvis slik at det er

¹⁵⁰ Heiret, Ryymmin og Skålevag, *Fortalt fortid*, 11.

større avstand i tid som er mest avgjørende for fremstillingen, men heller forfatternes bakgrunn og ståsted.

6.1.2 Kvalitative funn

Av de kvalitative funnene som har blitt gjort, er det slik at det på enkelte områder har vært en utvikling eller endring i hvordan omtalen arter seg gjennom de fire verkene, mens andre områder har vært preget av en viss kontinuitet. Dette vises særlig i omtalen av Quisling og NS-medlemmene, men også i temavalg.

6.1.2.1 Temavalg

Ser en de fire verkene under ett, har den største forskyvningen i temavalg vært på de ideologiske aspektene ved NS. Dette ser en særlig i de to siste verkene. Det skjer også en endring i hvilke medlemmer som omtales, og hvilke årsaker som legges til grunn for innmelding i partiet. I *Norges krig* dreier tematikken seg hovedsakelig om Quislings vei til maktovertakelsen og hans samarbeid med Hitler og okkupasjonsmakten. Mye av fokuset ligger på den politiske utviklingen i landet og på utnevnelsen av det kommissariske statsrådet i september 1940. Når det gjelder medlemmene, er det hovedsakelig toppledelsen som omtales. Når øvrige medlemmer nevnes, er dette mer generelt og nesten utelukkende når årsaker for innmelding i partiet drøftes.

I *Norge i krig* er det flere sider ved NS som dekkes, og forfatterne går mer i dybden enn hva de gjorde i *Norges krig*. Likevel er mye av tematikken den samme. Av den politiske tematikken vies det mer oppmerksomhet til NS' partiprogram, utover den politiske utviklingen av partiet og Quisling sin periode som ministerpresident. Det er også mer fokus på kampen mellom quislinger og jøssinger, og de mer hverdagslige sidene ved krigen. Dette gjenspeiles også i omtalen av medlemmene, hvor det i tillegg er tatt med intervjuer fra medlemmer om hvorfor de valgte å melde seg inn. Videre er rettsoppgjøret et tema som i dette verket dekkes. At det ikke omtales i *Norges krig* kan forklares ut ifra at oppgjøret fremdeles pågikk da oversiktsverket ble utgitt.¹⁵¹

I *Norsk krigsleksikon 1940-45* og *Norge under andre verdenskrig 1939-1945* skjer det imidlertid en dreining i temavalg. Det fokuseres nå mer på partiets ideologiske grunnlag. Som påpekt, ble det blant revisjonistiske historikere utover 1990-tallet et økt fokus på å studere nasjonalsosialismen som ideologi. Når det gjelder medlemmene skjer det også en endring.

¹⁵¹ Maerz, *Okkupasjonstidens lange skygger*, 9.

Selv om det fremdeles er NS-navn i sentrale posisjoner som omtales mest, er persongalleriet langt større, og mer fokus ligger på vanlige medlemmer. Som påpekt, gjelder dette særlig for krigsleksikonet. Quisling, som partiets leder, forblir en konstant.

6.1.2.2 Quisling og medlemmene

Selv om Quisling forblir en konstant temamessig, er det en utvikling i hvordan han blir omtalt. Likevel vil jeg argumentere for at omtalen – dog i varierende grad – er tendensiøs i alle fire verk. I *Norges krig* er det et veldig lite flatterende bilde av Quisling som dannes, både når det gjelder hans politiske ferdigheter, men også vesen. Et interessant aspekt ved fremstillingen av Quisling i dette verket er hvordan han gjentatte ganger gjøres om til et objekt ved at han beskrives som et redskap. Som Synne Corell skriver, aktiveres det nærmest historiefilosofiske spørsmål i møte med okkupasjonshistorien. Dette kan være spørsmål om hvilke handlinger eller karaktertrekk som får definere et menneske, og hvem som gjøres til objekt eller subjekt.¹⁵² I dette tilfellet er det de negative trekkene som definerer Quisling, og selv om han også handler som subjekt i verket, reduseres han gjentatte ganger til et objekt og mister i så måte agens, handlekraft og makt. Som funnene viser, gjelder dette også andre medlemmer i NS. Dette blir særlig tydelig i sammenlikningen med medlemmer fra hjemmefronten, som fremstilles som maskuline og sterke motparter til NS-medlemmene. En slik tendens er imidlertid mest tydelig i de to første verkene. Likevel viser analysen at stereotype trekk ved både Quisling og øvrige NS-medlemmer også finnes i de to siste verkene.

Noe som imidlertid bør problematiseres er hva slags karakteristikk som er berettiget og hva som ikke er det. Det fantes åpenbart en rekke problematiske sider ved NS som organisasjon og ved en rekke NS-medlemmer og sympatisører. De støttet Tysklands overtakelse av statsmakten i Norge på bekostning av de lovlige valgte norske myndigheter. Mange begikk, medvirket til eller var kjent med en rekke handlinger som var i strid med norsk lov og internasjonal rett. I disse henseende er det vanskelig å likestille deres valg med for eksempel de valgene som folk i motstandsbevegelsen gjorde. Likevel er det flere tilfeller i verkene hvor omtalen ikke oppleves som saklig eller relevant – for eksempel ved å fokusere på fysiske og psykiske brister.

Selv om visse aspekter ved omtalen endrer seg i mindre grad, eksisterer det likevel en utvikling hvor omtalen blir mer nøktern og saklig, og mer opptatt av å forstå, fremfor å

¹⁵² Corell, *Krigens ettertid*, 213.

dømme og moralisere. En slik utvikling kan forklare ut ifra større avstand til begivenhetene, men også forfatterens bakgrunn og historiesyn. En må heller ikke glemme betydningen av påvirkning utenfra: «Paxton-revolusjonen» i fransk historieskriving om krigen og den tyske historikerstriden fikk flere norske historikere til å ta et oppgjør med bildet av en nasjon i motstand.¹⁵³ På en annen side ligger det, som påpekt, ikke noen automatikk i at mer avstand tilsier mer nøkternhet og objektivitet. Uavhengig av avstand til begivenhetene vil politiske holdninger, sympatier, men også verdier i samfunnet historikerne lever i, påvirke historieskrivingen. Fordi sosiale verdier endres, fører det også til at historisk tolkning er gjenstand for kontinuerlig revisjon.¹⁵⁴

6.2 Patriotisk minnekultur og fortidsbearbeidelse

Hva har så implikasjonen av fremstillingen vært? For det første, har det bidratt til etableringen og opprettholdelsen av en nasjonal grunnfortelling. Det kan argumenteres for at det i alle fire verkene – i varierende grad – eksisterer en patriotisk grunnfortelling med et sterkt fokus på motstanden innenfor nasjonale rammer. Ettersom krigen for lengst er et tilbakelagt kapittel og de fleste tidsvitnene er i ferd med å forsvinne, er det derfor verdt å stille spørsmål ved hvorfor og hvordan en patriotisk minnekultur har overlevd så lenge? Et nøkkelord er identitet.

Sammen med årene 1814 og 1905, representerer 1945 selvstendighet og frihet – vesentlige momenter i Norges nasjonale identitet. Frigjøringen fikk dessuten stor symbolverdi fordi den ble forstått som en felles innsats som flesteparten av befolkningen var med på.¹⁵⁵ Dette bildet av nasjonen i motstand ble på mange måter kjernen i den norske identitetsbyggingen etter krigen, men også historieskrivingen. Fremstillingene som har vært studert her, handler ikke bare om den politiske enheten Norge, men like mye forestillinger om hva det norske folk og nasjon er.¹⁵⁶ Dette er også med på å forklare hvorfor den patriotiske minnekulturen har overlevd så lenge – gjennom minnekulturen sier det noe om hva det betydde å være norsk da, og hva det vil si å være norsk nå.

Like mye som identitet, handler det om verdier og verdigrunnlag. Noe som særlig kommer til uttrykk i *Norges krig*, er at NS står utenfor det nasjonale fellesskapet og representerer noe unorsk. Med verdiene NS og nasjonalsosialismen sto for, var de ikke en del av den nasjonale identiteten og det som var gode nordmenn.¹⁵⁷ Et slikt verdigrunnlag og

¹⁵³ Larsen, *I krigens kjølvann*, 23-24.

¹⁵⁴ Tosh, *The Pursuit of History*, 189.

¹⁵⁵ Eriksen, Hompland og Tjønneland, *Et lite land i verden*, bind 6, *Norsk idéhistorie*, 414.

¹⁵⁶ Michelet, *Hva visste hjemmefronten?*, 341; Corell, *Krigens ettertid*, 212.

¹⁵⁷ Maerz, *Okkupasjonstidens lange skygger*, 9.

tankesett opphørte ikke med krigen. Som en anmelder i *Aftenposten* poengterte, forble det viktig å minne hverandre om betydningen av kampen mot *de andre*: «Vi trenger å få frem at vi var på den riktige siden, og vi trenger å få sagt noe sterkt og nødvendig om dem som sviktet».158

Eksisterer det så fremdeles en rett og gal side i historieskrivingen om Norge under krigen? Både ja og nei. Fremstillingen av Quisling og NS-medlemmer blir gradvis mindre verdiladet, og fokuset på dem som en gruppe stående utenfor det nasjonale fellesskapet er ikke like åpenbar og utbredt i de siste verkene. På en annen side viser den revisjonistiske debatten blant historikere at det for mange fremdeles er en rett og gal side. Historiker Terje Halvorsen stilte spørsmål i en kronikk i *Dagbladet* om hvor langt en revisjon bør kunne gå: «Skal den også endre det *verdigrunnlag* historieskriving hittil har bygd på? [...] Var motstandsmannen og frontkjemperen 'like gode'?».159 Spørsmålene som reises her, viser frykten for at verdigrunnlaget og deler av den kollektive identiteten skal endres med en for revisjonistisk tilnærming.

Likevel er sistnevnte spørsmål et viktig spørsmål å stille: var motstandsmannen og frontkjemperen like gode? Et slikt etisk spørsmål har ikke nødvendigvis et entydig svar. Akkurat som motstandsmannen anså seg som en patriot som kjempet for landet sitt, anså frontkjemperen eller NS-medlemmet seg selv som det samme. Begge kjempet for det de trodde og mente var rett. Er det i så fall riktig at historikeren skal forskjellsbehandle de to gjennom historieskrivingen? På en side kan en argumentere for forræderi og kollaborasjon ikke er likeverdige moralske posisjoner som avvisning og motstand. Samtidig var særlig Quisling og toppledelsen i NS deltakere i flere straffbare handlinger og klar over de forbrytelser som ble begått mot jødene. Det kan derfor være et dilemma for historikere hvorvidt slike moralske verdier fortjener like mye plass og samme anerkjennelse i historiebøkene. På en annen side avhenger det av hvilket verdisett som legges til grunn. Innledningsvis ble det drøftet hvorvidt historieskriving kan være saklig, verdifri og upartisk. At den skal være alle tre delene, eller særlig de to siste, er kanskje snarere å betrakte som en utopi. Ettersom krigen er et verdiladet tema, er det antakeligvis uunngåelig at fremstillingen vil bære preg av historikerens vurdering av hvorvidt en handling er rett eller gal, eller om en person er moralsk høyverdig. Det er nødvendigvis ikke slik at valgene motstandsmannen og frontkjemperen gjorde var like moralsk gode, men så bør også historikeren etterstrebe å

158 Vatne, «Er vi alltid (u)forberedt?».

159 Halvorsen, «Revisjon av krigshistorie?».

forsøke å forstå valgene fortidens mennesker gjorde på deres premisser og den situasjonen de var i, fremfor å være moraldommer.

En annen konsekvens av den kollektive identiteten og et slikt verdigrunnlag, er at det har påvirket, men også vanskeliggjort fortidsbearbeidelsen av krigen. Oversiktsverkene inngår også i dette. Som Susanne Maerz påpeker, har den implisitte fortellingen om en nasjon i motstand, og de utestengingsmekanismene den førte med seg, lenge forhindret fortidsbearbeidelsen, og gjør det til dels fremdeles.¹⁶⁰ Et resultat av dette er at «de som var NS» eller «NS-folk» fremdeles forstås som en gruppe og som opprettholdes som en sentral kategori og meningsbærende begrep i samtidssammenheng.¹⁶¹ Selv om en har kommet langt i fortidsbearbeidelsen i Norge gjennom historieskriving, erstatninger og offentlige beklagelser til grupper som tyskerjentene og krigsbarna, er det likevel fremdeles aspekter som møter mindre forståelse. Et eksempel er da barn av tidligere NS-medlemmer prøvde å få erstatning for diskrimineringen mot dem, men ble møtt med lite forståelse.¹⁶² I et komparativt perspektiv kommer Odd-Bjørn Fure med et viktig poeng: i lys av at de nasjonalt belastende hendelsene i Norge ikke hadde samme omfang som i land som Frankrike og Tyskland, er det paradoksalt at norske historikere har hatt større problemer med å drøfte og gjennomlyse traumatiske erfaringer.¹⁶³

Konklusjon

Denne oppgaven har vist hvordan norske oversiktsverk om andre verdenskrig har fremstilt og behandlet partiet NS. En tendens er at tonen ofte er nedlatende eller ironisk når Quisling eller andre NS-medlemmer omtales. Dette er særlig fremtredende i de to første verkene, hvor NS blir beskrevet som «skrøpelig stoff» og medlemmene som «ubetydelige», «svake» og «virkelighetsfjerne». Det er flere faktorer som har påvirket denne fremstillingen: det sosiale, politiske og historiske landskapet verkene ble utgitt i, men også subjektive aspekter ved forfatterne. Dette vises gjennom valg av tema, prioriteringen av plass, og gjennom språkbruk. Ettersom oversiktsverkene ble lest av mange, kan det argumenteres for at de bidro til å skape og delvis opprettholde en konsensus og kollektivtradisjon hvor NS ble stående på den gale siden og utenfor det nasjonale fellesskapet. Dette viser også flere av anmeldelsene. På mange måter viser verkene og debattene rundt dem at det har foregått en kamp om både fortolknings-

¹⁶⁰ Maerz, *Okkupasjonstidens lange skygger*, 10.

¹⁶¹ Eriksen, *Det var noe annet under krigen*, 147.

¹⁶² Maerz, *Okkupasjonstidens lange skygger*, 285.

¹⁶³ Fure, «Norsk okkupasjonshistorie. Konsensus, berøringsangst og tabuisering», 43.

og definisjonsmakt over krigshistorien, en kamp som kanskje alltid vil foregå. Som Magne Skodvin sa: «Nei, norsk krigshistorie er ikkje ferdigskriven og vil aldri bli det. Så lenge folk skriv historie her i landet, vil alltid nokon venda attende også til denne perioden av vårt folks liv». ¹⁶⁴

¹⁶⁴ Udgaard, «Stort hull i historien».

7. Epilog

Formålet med denne masteroppgaven har vært å drøfte hvordan en historisk fremstilling konstrueres og ulike forhold som kan påvirke hvordan fremstillingen blir. Studien har dessuten vist hvordan historie brukes ut ifra ulike behov og at historieskrivingen om okkupasjonsårene har bidratt til både inkludering og ekskludering. Kunnskap om hvordan fortiden brukes og at fremstillinger konstrueres ut ifra forskjellige behov og perspektiv er ikke bare viktig i historiefaget, men i samfunnet generelt. Når det gjelder fagets relevans, skal historie «bidra til at elevene blir aktive medborgere som kan orientere seg, ta stilling til og se nåtidige utfordringer i en historisk sammenheng». ¹⁶⁵ Før en skoletime har begynt, kommer elever med forestillinger, kunnskap og holdninger om fortiden – men også nåtiden. Skolen har derfor et viktig samfunnsmandat i å utstyre elevene med verktøy som gjør dem i stand til å forholde seg både opplyst og kritisk til alle typer historiske fremstillinger og bruk av fortiden. ¹⁶⁶

Historie og livsmestring

Gjennom mitt arbeid med masteroppgaven har jeg samtidig lært hvor tett sammenhengen er mellom historikerens holdninger og verdier og historieskrivingen. Dette henger sammen med at historie aldri skrives kun for fortidens skyld, men for å skape mening og identitet i nåtiden. ¹⁶⁷ Disse aspektene er nært tilknyttet folkehelse og livsmestring, som sammen med bærekraftig utvikling og demokrati og medborgerskap utgjør de tre tverrfaglige temaene i den nye læreplanen. Dette er temaer som gjelder alle fag. For historiefaget betyr folkehelse og livsmestring at elevene skal få en forståelse av at de er historieskapt og historieskapende, og at de på den måten kan påvirke og mestre sine liv og ta valg. Ved at elevene ser at fortidens mennesker har stått overfor valgmuligheter, forstår elevene at de kan påvirke nåtiden og fremtiden med sine valg, og på den måten føle livsmestring. Et annet sentralt moment er at elevene skal se hvordan fortiden, og den måten den fremstilles på, bidrar til å forme hvordan mennesker og samfunn oppfatter både seg selv og andre. ¹⁶⁸

¹⁶⁵ Utdanningsdirektoratet, «Læreplan i historie – fellesfag i studieforberedende utdanningsprogram».

¹⁶⁶ Nilssen og Lenz, *Fortiden i nåtiden*, 13.

¹⁶⁷ Nilssen og Lenz, *Fortiden i nåtiden*, 19.

¹⁶⁸ Utdanningsdirektoratet, «Læreplan i historie – fellesfag i studieforberedende utdanningsprogram».

Oppgavens relevans for historiebruk og utforskende historie

Ettersom avstanden i tid til andre verdenskrig vokser, innebærer det og at perspektiv kan endre seg. En slik utvikling både tillater og utfordrer mer refleksjon over hvordan fortellinger og fortolkninger omkring fortiden blir til og blir brukt. Å kunne reflektere over hvordan fortiden brukes og misbrukes av ulike aktører er både et av kompetansemålene i historiefaget, men også del av fagets sentrale verdier.¹⁶⁹ Gjennom å analysere de fire historieverkene som er skrevet i ulike tidsperioder, har jeg kunnet vise hvordan historieskrivingen og -bruken har endret seg. Dette kan skyldes nytt kildetilfang, men også at samtiden påvirker hvordan fortiden oppfattes.¹⁷⁰ Ved å se på utdrag fra de forskjellige verkene brukt i masteroppgaven og sammenligne disse, kan elever i videregående skole få en bedre forståelse av hvordan tolkninger endrer seg over tid.

Et sentralt kompetansemål i den nye læreplanen som trer i kraft fra 2021 er at elevene skal forstå hvordan historie blir til. Elevene skal kunne sammenligne ulike fremstillinger av en hendelse og reflektere hvordan dem kan preges av opphavspersonens ståsted og kontekst.¹⁷¹ Gjennom arbeidet med å studere ulike fremstillinger fra forskjellige tidsperioder, har studien vist at historikerens bakgrunn og identitet har betydning for hvilke historiske fakta som velges ut, og hva som vies mindre oppmerksomhet. Samtidig velger historikerne hvilke kilder de skal bruke, og tolkningene av disse kildene vil også være avhengig av både historikeren og konteksten kildene tolkes innenfor. Det samme vil gjelde sekundærlitteratur og tidligere forskning historikeren også benytter i sin fremstilling. Dette betyr at ingen historiker vil komme frem til nøyaktig det samme som en kollega. Likevel kan og bør hovedtrekk være tilnærmet likt dersom problemstilling, kilder og annen litteratur er likt.¹⁷² Det er ikke nødvendigvis alltid tilfellet.

Å forstå hvordan historie blir til og er preget av ulike tolkninger henger videre tett sammen med et av kjerneelementene i historiefaget: utforskende historie og kildekritisk bevissthet. Slik det legges opp til i den nye læreplanen skal elevene få forståelse av at historie er et tolkningsfag og at historien ikke er skrevet en gang for alle. Elevene skal dessuten selv få anledning til å utforske i faget. Arbeidet med denne studien har tatt utgangspunkt i primærkilder og disse kildene vil være en god anledning for elevene til å være historikere selv gjennom å utforske og tolke kildene. Samtidig er det som Sam Wineburg påpeker ikke lenger

¹⁶⁹ Utdanningsdirektoratet, «Læreplan i historie – fellesfag i studieforberedende utdanningsprogram».

¹⁷⁰ Lund, *Historiedidaktikk*, 121.

¹⁷¹ Utdanningsdirektoratet, «Læreplan i historie – fellesfag i studieforberedende utdanningsprogram».

¹⁷² Førland, «Kan historikere finne sannheten om fortiden?».

slik at det er tilgangen på informasjon som er utfordrende, men derimot hva slags informasjon en kan stole på.¹⁷³ Det er derfor viktig at elever utvikler en god kildekritisk bevissthet og kan avgjøre ikke bare relabiliteten til kildene, men hva kildene kan brukes til og hvorvidt de kan kaste lys over spørsmålene en stiller.¹⁷⁴ Det at elevene utvikler god kildekritisk bevissthet er ikke bare relevant for elevers læring i historiefaget, men i alle andre fag. Dessuten er det relevant for deres deltakelse i samfunnet.

Historieskriving og makt

Et annet aspekt jeg ønsker å trekke frem fra hva denne oppgaven har lært meg, er at historieskriving handler om definisjonsmakt. I dette inngår spørsmål om hva eller hvem som har fått høre med i historieskrivingen om krigen. Selv om det er vanskelig å måle hva slags innflytelse verkene har hatt, kan en likevel argumentere for at det første verket, *Norges krig*, på mange måter kan leses som et forsøk på å danne en hegemonisk fremstilling over krigsårene.¹⁷⁵ Dessuten hadde majoriteten av forfatterne selv opplevd eller deltatt i krigen, noe som ga de en spesiell form for makt og autoritet. Ettersom flertallet av forfatterne av de andre verkene ikke selv opplevde krigen, førte det dermed til at de måtte skrive ut ifra et annerledes kildegrunnlag og perspektiv enn de som hadde vært øyenvitner. Likevel viser anmeldelsene av verkene at forfatterne hadde mye å si for mottakelsen og kredibiliteten til verkene. Alle de fire historieverkene som har blitt analysert, vitner derfor om en spesiell type makt, nemlig muligheten til å være med på å definere hvordan okkupasjonshistorien har skullet se ut. Selv om forfatterne hadde begrenset innflytelse på flere samfunnsområder, fikk de likevel praktisere en bestemt type makt da de enten ble bedt om å være redaktører eller forfatte tekster for utgivelsene.¹⁷⁶

Det å være bevisst på hvem eller hva som har fått lov til å ha definisjonsmakt over historieskrivingen – ikke bare hva angår andre verdenskrig – kan bidra til at elevene utvikler kritisk tenkning som gjør de i stand til å forstå hvordan kunnskap blir til, og hvordan historie brukes og misbrukes.¹⁷⁷ Som påpekt tidligere, er det viktig at elever forstår at tolkninger kan endre seg over tid og at samme hendelse kan fremstilles ut ifra ulike perspektiver. Hva gjelder krigshistorien, har oppgaven imidlertid vist at de tre siste verkene har vært nødt til å

¹⁷³ Wineburg, *Why Learn History*, 5-6.

¹⁷⁴ Utdanningsdirektoratet, «Læreplan i historie – fellesfag i studieforberedende utdanningsprogram».

¹⁷⁵ Corell, *Krigens ettertid*, 213.

¹⁷⁶ Corell, *Krigens ettertid*, 14.

¹⁷⁷ Utdanningsdirektoratet, «Læreplan i historie – fellesfag i studieforberedende utdanningsprogram».

posisjonere seg i forhold til tidligere fremstillinger. Som Synne Corell beskriver, skrives historiske fremstillinger i relasjon til tidligere tekster – enten de kritiserer, etterligner eller moderer dem. På den måten får etablerte og utbredte synspunkter en form for forrang.¹⁷⁸ Dette vises for eksempel i måten den patriotiske grunnfortellingen har overlevd så lenge – selv om den har blitt både utfordret og nyansert gjennom nye tolkninger eller nytt kildetilfang, har den ikke blitt avgjørende endret. Det er derfor viktig at elever blir bevisst på at det å skrive historie innebærer makt.

Utvikling av historisk tenkning og empati

I oppgaven har jeg vist at NS var og forble en gruppe det var knyttet stigma til, og som ble stående utenfor det nasjonale fellesskapet – både under og etter krigen. En tendens var at det ble møtt liten forståelse for hvorfor folk valgte å melde seg inn i partiet, og i *Norges krig* ble alt i fra psykiske problemer til mangelen på evnen til å være lykkelig trukket frem som mulige årsaker. Dette viser at det i arbeid med mer ubehagelige sider av egen historie kan være lett å dømme i ettertid. Dette henger sammen med at tolkninger av fortiden ofte er preget av nåtidsforståelse. At elever skal kunne reflektere over dette er et av fagets kompetansemål.¹⁷⁹ Som Sam Wineburg har påpekt, er det ikke naturlig for elever å for eksempel tolke en kilde ut fra samtidens forutsetninger. Han peker på at dette skyldes at vår naturlige måte å tenke på er uhistorisk og intuitiv. En forstår dermed fortiden ut fra egen samtid.¹⁸⁰ Historisk tenking er derfor noe som må læres, da dette er avgjørende for å forstå fortidens mennesker på deres egne premisser og for å forhindre misbruk av historie i dagens samfunn.¹⁸¹ Når en leser om hvorfor folk valgte å melde seg inn i NS med nåtidige briller, fører dette gjerne til at det blir lettere å kritisere og dømme de valgene de tok. Gjennom å utvikle elevens historiske empati bidrar ikke dette bare til at de lettere kan forstå menneskers handlinger og utfordringer i deres historiske kontekst, men at de gjør dette på fortidens premisser.¹⁸²

Kildene som inngang til arbeid med et historisk tema

Selv om kildene har vært utgangspunkt for en historiografisk analyse, kan alle de fire oversiktsverkene brukes til ulike formål. Ikke bare kan verkene si noe om tiden de ble til i,

¹⁷⁸ Corell, *Krigens ettertid*, 22.

¹⁷⁹ Utdanningsdirektoratet, «Læreplan i historie – fellesfag i studieforberedende utdanningsprogram».

¹⁸⁰ Wineburg, «Unnatural and essential: the nature of historical thinking», 6-11.

¹⁸¹ Lund, *Historiedidaktikk*, 95-96.

¹⁸² Utdanningsdirektoratet, «Læreplan i historie – fellesfag i studieforberedende utdanningsprogram».

men også benyttes som kilder i arbeid med andre verdenskrig som periode. I historie på vg3 skal for eksempel elevene «gjøre rede for tanker og ideologier som har ligget til grunn for politiske omveltninger fra opplysningstiden til i dag og vurdere betydningen av disse for menneskers muligheter til demokratisk deltakelse».183 I *Norge under andre verdenskrig 1939-1945* har Ole Kristian Grimnes skrevet et eget kapittel om NS hvor han også diskuterer nasjonalsosialismen som ideologi. Å lese et utdrag fra dette kapittelet kan derfor være en inngang til elevenes arbeid med dette kompetansemålet. Videre er det slik at verkene kan brukes som inngang til arbeid med andre typer kilder. *Norge i krig* er et bildetungt verk med omkring 2500 illustrasjoner. Dette inkluderer både fotografier, malerier, kart og karikaturer.184 Ettersom historiefaget i stor grad har tradisjon for å være tekstbasert, kan bilder bidra til å gjøre fortiden mer levende for elevene og brukes som utgangspunkt for kildegransking. Å bruke bilder kan utnyttes i flere faser av et arbeid med et tema eller tidsperiode. Siden det i denne sammenhengen er den innledende fasen som er relevant, kan det å jobbe med bilder i starten brukes til å skape oversikt over perioden.185 Selv om arbeidet med denne studien har tatt utgangspunkt i hovedsakelig én kildetype – historiebøker – både bygger verkene på et stort utvalg forskjellige typer kilder og inneholder dessuten henvisninger til disse. Bøkene åpner derfor opp for ulike innfallsvinkler og arbeidsmetoder.

Undervisningsopplegg

Jeg vil i denne delen skissere et undervisningsopplegg som tar utgangspunkt i masteroppgaven og som kan benyttes i videregående skole. Først følger noen didaktiske og pedagogiske refleksjoner bak opplegget, samt noen forutsetninger for gjennomføring.

Didaktisk og pedagogisk begrunnelse

Ettersom undervisningsopplegget tar utgangspunkt i arbeid med kilder, er det viktig at elevene har grunnleggende kildegranskingsbegreper på plass før opplegget gjennomføres. Det vil si at de kan si noe om hva slags type kilde det er, tolke hva som står i dem, og si noe om hvilken relevans kildene har. De to siste er imidlertid mer krevende for elevene. Utover disse ferdighetene, er det samtidig viktig at elevene har tilstrekkelig med realhistoriske kunnskaper til å kunne sette kildematerialet inn i en nødvendig kontekst. Som Erik Lund poengterer, er det ofte slik at kildegranskingsbegrepene anvendes på et enkeltstående historisk materiale –

183 Utdanningsdirektoratet, «Læreplan i historie – fellesfag i studieforberedende utdanningsprogram».

184 Corell, *Krigens ettertid*, 111-112.

185 Lund, *Historiedidaktikk*, 157, 168.

som i dette tilfellet er to tekster. Dersom elevene ikke vet nok om kildens kontekst og opphavssituasjon, kan det lettere oppleves som mindre meningsfullt for elevene og det kan dessuten føre til misforståelser om fortiden.¹⁸⁶ Elevene bør derfor ha tilstrekkelig med kunnskap om andre verdenskrig og Quisling på forhånd.

Utover det å tolke hva som står i kildene, legger opplegget opp til at elevene skal utvikle kildekritiske ferdigheter. Ofte er det slik at elever er mindre kildekritiske til det som fagpersoner har skrevet, enten dette er i en lærebok eller en historiebok. Målet er at elevene etter opplegget er gjennomført skal være mer bevisst på hvordan tekstenes opphavsperson påvirker fremstillingen. Er det slik at vedkommende vil gi en mest mulig objektiv fremstilling, eller vil kilden ha en tendens? Altså motiv for, en interesse i, eller tilbøyelighet til å fremstille et saksforhold på et spesielt vis.¹⁸⁷ Gjør en elevene bevisst på dette, kan imidlertid en utfordring være at elevene begynner å tvile på reliabiliteten til både lærebøker og historiebøker. Det er derfor viktig å påpeke overfor elevene at selv om en fremstilling kan ha en tendens, betyr ikke det at teksten ikke er pålitelig.

Det teoretiske rammeverket opplegget bygger på er sosiokulturell læringsteori. Innenfor et sosiokulturelt perspektiv er en av hovedideene at læring skjer gjennom samspill med andre – enten dette er elevene imellom eller mellom elev og lærer. Videre er språket et viktig redskap som gjør at elevene kan uttrykke meningene sine og på den måten fremme læring.¹⁸⁸ Med et slikt utgangspunkt vil derfor en sentral arbeidsmetode være gruppearbeid og diskusjon. Opplegget som følger er beregnet for en undervisningsøkt på 90 minutter.

Til elev

Læreplanmål:

- sammenligne ulike framstillinger av en hendelse og reflektere over at historiske framstillinger preges av opphavspersonens ståsted og kontekst
- reflektere over hvordan fortolkninger av fortiden er preget av nåtidsforståelse og forventninger til framtiden
- utforske fortiden ved å formulere problemstillinger, finne, vurdere og bruke ulikt materiale og presentere egne slutninger¹⁸⁹

¹⁸⁶ Lund, *Historiedidaktikk*, 41.

¹⁸⁷ Kjelstadli, *Fortida er ikke hva den en gang var*, 180.

¹⁸⁸ Säljö, *Læring – en introduksjon til perspektiver og metaforer*, 111.

¹⁸⁹ Utdanningsdirektoratet, «Læreplan i historie – fellesfag i studieforberedende utdanningsprogram».

Mål:

- Lære å tolke og bruke en kilde.
- Kunne si noe om hvorfor historiske fremstillinger endrer seg.

Kilder: *Norges krig* og *Norsk krigsleksikon 1940-45* (utdrag).

1. Diskuter i grupper på tre eller fire:

- a) Les de to utdragene om Quisling.
- b) Hva er likt i de to tekstene og hva er ulikt?
- c) Hvilke av de to tekstene tror dere er eldst? Begrunn hvorfor.
- d) Hva tror dere kan være årsakene til at de to tekstene er så ulike?

2. Etter at dere har diskutert spørsmålene på gruppa, presenterer dere hva dere har kommet frem til for en annen gruppe. Deretter blir det en felles gjennomgang i plenum hvor spørsmålene tas opp og de ulike gruppene sine svar sammenlignes.

8. Bibliografi

Aschehoug. «Ole Kristian Grimnes». Lest 06.04.20.

https://aschehoug.no/Ole-Kristian_Grimnes

Bryld, Claus og Anette Warring. *Besættelsestiden som kollektiv erindring. Historie- og traditionsforvaltning af krig og besættelse 1945-1997*. Roskilde: Roskilde Universitetsforlag, 2007.

Christensen, Chr. A. R. «Hjemmefrontens ledelse». I *Norges krig* bind III, red. Sverre Steen, 349-385. Oslo: Gyldendal, 1950.

Corell, Synne. *Krigens ettertid. Okkupasjonshistorien i norske historiebøker*. Oslo: Scandinavian Academic Press, 2010.

Dahl, Hans Fredrik, Bernt Hagtvet og Guri Hjeltnes. *Den norske nasjonalsosialismen. Nasjonal samling 1933-1945 i tekst og bilder*. Oslo: Pax, 1990.

Dahl, Hans Fredrik, Guri Hjeltnes, Berit Nøkleby, Nils Johan Ringdal og Øystein Sørensen. *Norsk krigsleksikon 1940-45*. Oslo: Cappelen, 1995.

Eriksen, Anne. *Det var noe annet under krigen*. Oslo: Pax, 1995.

Eriksen, Trond Berg, Andreas Hompland og Eivind Tjønneland, *Et lite land i verden*, bind 6, *Norsk idéhistorie*. Oslo: Aschehoug 2003.

Fure, Odd-Bjørn. «Norsk okkupasjonshistorie. Konsensus, berøringsangst og tabuisering». I *I krigens kjølvann. Nye sider ved norsk krigshistorie og etterkrigstid*, red. Stein Ugelvik Larsen, 31-47. Oslo: Universitetsforlaget, 1999.

Førland, Tor Egil. «Kan historikere finne sannheten om fortiden?», *Norges historie*.

Lest 22.01.2019. <https://www.norgeshistorie.no/studere-fortid/historie/2043-Kan-historikere-finne-sannheten-om-fortiden.html>

- Grimnes, Ole Kristian. «Historieskrivningen om okkupasjonen. Det nasjonale konsensus-syndromets gjennomslagskraft». *Nytt Norsk Tidsskrift* nr. 2, (1990): 108-121.
- Grimnes, Ole Kristian. «Hvor står okkupasjonshistorien nå?». *Nytt Norsk Tidsskrift*, vol. 26. (2009): 480-488. 20.11.19. <https://www-idunn-no.ezproxy.uio.no/nnt/2009/03-04/art04>
- Grimnes, Ole Kristian. *Norge under andre verdenskrig 1939-1945*. Oslo: Aschehoug, 2018.
- Heiret, Jan, Teemu Ryymin og Svein Atle Skålevåg. *Fortalt fortid. Norsk historieskriving etter 1970*. Oslo: Pax Forlag, 2013.
- Hjeltnes, Guri, *Hverdagsliv*, bind 5, red. Magne Skodvin, *Norge i krig*. Oslo: Aschehoug, 1984-1987.
- Hundstad, Dag. «Komparasjon i historieforskning – metodiske og teoretiske utfordringer», *Academia*, 21.02.13.
https://www.academia.edu/3816881/Komparasjon_i_historieforskning_-_metodiske_og_teoretiske_utfordringer
- Kirchhoff, Hans. *Augustoprøret 1943. Samarbejdspolitikens fald. Forudsætninger og forløb. En studie i kollaboration og modstand I-III*. København: Gyldendal, 1979.
- Kirchhoff, Hans. «Berit Nøkleby: Holdningskamp». *Historisk tidsskrift* nr. 4 (1987): 601-604.
Lest 05.02.20.
<https://www.nb.no/items/5bdab606f782aad3dfbb3d9ebe6e6bf5?page=135&searchText=fremmedåk>
- Kjelstadli, Knut. *Fortida er ikke hva den en gang var*. Oslo: Universitetsforlaget, 1999.
- Lagrou, Pieter. *Legacy of Nazi Occupation: Patriotic Memory and National Recovery In Western Europe, 1945-1965 (Studies in The Social and Cultural History of Modern*

- Warfare*). Cambridge: Cambridge University Press, 1999.
- Larsen, Stein Ugelvik. *I krigens kjølvann. Nye sider ved norsk krigshistorie og etterkrigstid*. Oslo: Universitetsforlaget, 1999.
- Lavik, Nils Johan. «Psykiatrien og den annen verdenskrig – refleksjon femti år etter». I *I krigens kjølvann. Nye sider ved norsk krigshistorie og etterkrigstid*, red. Stein Ugelvik Larsen, 77-99. Oslo: Universitetsforlaget, 1999.
- Lenz, Claudia og Trond Risto Nilssen (red.). *Fortiden i nåtiden. Nye veier i formidlingen av andre verdenskrigs historie*. Oslo: Universitetsforlaget, 2011.
- Lund, Erik. *Historiedidaktikk. En håndbok for studenter og lærere*. Oslo: Universitetsforlaget, 2017.
- Maerz, Susanne. *Okkupasjonstidens lange skygger: Fortidsbearbeidelse i Norge som identitetsdiskurs*, Ph.d-avhandling ved Universitetet i Freiburg, 2007, norsk oversettelse ved Kari Bolstad, Oslo: Unipub, 2010.
- Michelet, Marte. *Hva visste hjemmefronten? Holocaust i Norge: Varslene, unnvikelsene, hemmeligholdet*. Oslo: Gyldendal, 2018.
- Moland, Arnfinn og Ivar Kraglund, *Hjemmefront*, bind 6, red. Magne Skodvin, *Norge i krig*. Oslo: Aschehoug, 1984-1987.
- Namier, Lewis B. *Avenues of History*. London: Hamish Hamilton Ltd., 1952.
- Njølstad, Olav. «NS-medlemmene: Hvem var de?», Norgeshistorie. 25.11.15.
<https://www.norgeshistorie.no/andre-verdenskrig/1701-ns-medlemmene-hvem-var-de.html>
- Nøkleby, Berit, *Nyordning*, bind 2, red. Magne Skodvin, *Norge i krig*. Oslo: Aschehoug, 1984-1987.

Nøkleby, Berit, *Holdningskamp*, bind 4, red. Magne Skodvin, *Norge i krig*. Oslo: Aschehoug, 1984-1987.

Paxton, Robert O. *Vichy France – Old Guard and New Order 1940-1944*. New York: Columbia University Press, 2001.

Säljö, Roger. *Læring: En introduksjon til perspektiver og metaforer*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk, 2016.

Schiøtz, Johannes. «Norges krig 1940-1945». *Norsk militært tidsskrift* 118, 107 (1948): 440-448. Lest 16.01.20.

<https://www.nb.no/items/a45e076c0f1bd5d0605e14ad4b5c9b82?page=81>

Skodvin, Magne. «Det store fremstøt». I *Norges krig* bind II, red. Sverre Steen, 573-734. Oslo: Gyldendal, 1948.

Sørensen, Øystein. «Forskningen om krigen i Norge. Tradisjonelle og nye perspektiver». *Nytt Norsk Tidsskrift* nr. 6, 1989.

Tosh, John. *The Pursuit of History*. Oxford: Routledge, 2009.

Utdanningsdirektoratet. «Læreplan i historie – fellesfag i studieforberedende utdanningsprogram». Lest 18.05.20. <https://www.udir.no/lk20/his01-03?lang=nob>

White, Hayden. *Historie og fortelling*. Oversatt av Kari Risvik og Kjell Risvik. Oslo: Pax Forlag, 2003.

Wineburg, Sam. «Unnatural and Essential: the Nature of Historical Thinking». *Teaching history*, nr. 129 (2007): 6-11. Lest 18.05.20.

https://www.jstor.org/stable/43259304?seq=6#metadata_info_tab_contents

Wineburg, Sam. *Why Learn History (When It's Already on Your Phone)*. Chicago: University of Chicago Press, 2018.